

UNIVERZITA KARLOVA

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Překážky ve vzdělávání dětí ze sociálně
znevýhodněného prostředí

Barriers in Education of Children from Socially
Disadvantaged Environment

Vedoucí práce:

PhDr. Karolína Burešová, Ph.D.

Autor:

Adéla Toldeová

Poděkování

Chtěla bych poděkovat v první řadě své vedoucí PhDr. Karolíně Burešové, Ph.D., která mi poskytovala cenné rady a její vstřícný přístup mi dopomohl dopsat tuto práci. Dále bych ráda poděkovala rodině, která mě podporovala, a hlavně svému příteli, který práci četl několikrát a diskutoval se mnou každý její řádek.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou *prací „Překážky ve vzdělávání dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí“* vypracovala samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze

Adéla Toldeová

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá problematikou překážek ve vzdělávání dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí. První část práce se zaměřuje na analýzu sociálně vyloučených lokalit a jejich vliv na vzdělávací proces. Dále práce specifikuje situaci romské menšiny v kontextu vzdělávání a identifikuje faktory, které přispívají ke znevýhodnění žáků v těchto prostředích. Dále se v práci zabývám charakteristikou znevýhodněných žáků a jejich vzdělávání. Jsou zde popsány překážky, se kterými se tito žáci potýkají. Cílem práce je představit a zhodnotit překážky, se kterými se děti ze sociálně znevýhodněného prostředí potýkají již od útlého věku.

Klíčová slova: sociálně vyloučené lokality, romská menšina, sociálně znevýhodněný žák, povinná školní docházka, překážky ve vzdělávání

Annotation

This bachelor thesis deals with the issue of obstacles in the education of children from socially disadvantaged backgrounds. The first part of the thesis focuses on the analysis of socially excluded areas and their impact on the educational process. Furthermore, the thesis specifies the situation of the Roma minority in the context of education and identifies factors contributing to the disadvantage of students in these environments. Additionally, the thesis addresses the characteristics of disadvantaged students and their education. It describes the obstacles that these students face. The aim of the thesis is to present and evaluate the obstacles that children from socially disadvantaged backgrounds encounter from an early age.

Keywords: socially excluded localities, Roma minority, socially disadvantaged pupils, compulsory school attendance, barriers to education

Obsah

Seznam zkratk	14
Úvod	7
1 Sociálně vyloučené lokality	9
1.1 Bydlení v sociálně vyloučené lokalitě	14
1.2 Finanční situace v rodinách	18
1.3 Specifika života rodin s dětmi	20
2 Romská menšina	22
2.1 Životní styly a hodnoty	23
2.2 Romové v sociálně vyloučené lokalitě	25
2.3 Charakteristika romské rodiny	25
3 Sociálně znevýhodněný žák	27
3.1 Žák pocházející ze sociálně znevýhodněného prostředí	28
3.2 Předškolní vzdělávání	29
4 Vzdělávání dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí	31
4.1 Odlišnost ve vzdělávání romských dětí	32
4.2 Školní (ne)úspěšnost romských žáků	34
4.3 Vliv rodiny na vzdělávání dětí ze sociálně znevýhodněných lokalit	35
5 Praktická část	37
5.1 Cíl výzkumu	37
5.2 Metoda výzkumu	37
5.3 Analýza posbíraných dat	38
5.4 Charakteristika výzkumného vzorku	39
5.5 Etika výzkumu	39
5.6 Kazuistiky	40
5.6.1 Rodina A	40
5.6.2 Rodina B	42
5.6.3 Rodina C	44
5.6.4 Rodina D	45
5.7 Vyhodnocení dat z kazuistik	47
5.8 Diskuze	48
6 Závěr	51
Seznam použitých zdrojů	52
Seznam literatury	52
Internetové zdroje	53

Legislative	54
Seznam obrázků	55

Seznam zkratk

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

IZS – Integrované záchranné systémy

OSVČ – Osoba samostatně výdělečně činná

DS – Dětská skupina

MŠ – Mateřská škola

ZŠ – Základní škola

PPP – Pedagogicko-psychologická poradna

SVL – Sociálně vyloučené lokality

Úvod

Hlavní myšlenkou této práce je představení překážek ve vzdělávání dětí, které bydlí ve vyloučených lokalitách a žijí v rodinách trpících sociálním vyloučením. Mezi tyto skupiny v současné době patří převážně rodiny romského původu, rodiny s nízkým sociálním statutem a příjmy. Každého člověka ovlivňuje výchova a prostředí, ve kterém je vychováván. Mimo toto je každý jedinec charakterizován svými osobnostními vlastnostmi, a to společně s výchovou a prostředím dohromady ovlivňuje jeho postavení ve společnosti.

S ohledem na konkrétní jevy spojené se sociálním znevýhodněním, zejména u dětí žijících v sociálně vyloučených oblastech, jsou určité znaky, které se mohou opakovat a pomáhají nám identifikovat hlavní problémy v životě lidí v těchto komunitách. Takto žijící lidé jsou majoritní společností odsouváni na její úplný okraj. Tato bakalářská práce se zabývá problematikou vzdělávání romských dětí ze sociálně vyloučených oblastí a jejich inkluzí do vzdělávacího systému. Zaměřuje se na možné překážky romských rodičů, kteří omezují řádné vzdělávání svých dětí.

Teoretická část dále poukazuje na důležitost předškolního vzdělávání romských dětí v kontextu sociálního vyloučení. Vzdělání je klíčovým faktorem pro individuální rozvoj a sociální mobilitu. Pro mnoho dětí a žáků žijících v sociálně znevýhodněných prostředích však představuje získání kvalitního vzdělání výzvu, kterou často obtížně překonávají. Dále si v teoretické části představíme, jak Romská rodina vypadá, jaké jsou její zvyklosti v oblasti výchovy dětí. Nedílnou součástí je také bližší pohled na jejich způsob života v bytech, které často neodpovídají hygienickým ani bezpečnostním standardům. Práce se lehce dotkne také otázky postavení těchto rodin ve většinové společnosti.

V praktické části si představíme jednotlivé rodiny, jejich životní situace a osudy – objektem zájmu jsou hlavně děti, které v těchto rodinách žijí. Dětem z těchto prostředí často chybí stimulující prostředí nezbytné pro jejich plnohodnotný rozvoj, navíc jejich rodiny čelí špatné ekonomické situaci a společenským problémům. Vzdělání v rámci této socioekonomické skupiny není tak důsledně podporováno jako v neromské společnosti, často schází motivace k práci s dětmi a jejich dalšímu vzdělávání.

Pro sběr studijních dat jsem využila prostředí „ghetta“, konkrétně jsem analyzovala dokumentaci rodin, které jsou klienty neziskové organizace. Vycházím tak z předpokladu, že děti v těchto rodinách jsou zatíženy situací rodiny v oblasti financí, bydlení a sociálního vyloučení.

Tato práce se opírá o širokou škálu literatury a výzkumů v oblasti vzdělávání, sociálního znevýhodnění a problematiky sociálního prostředí, ale i vlastních mnohaletých zkušeností s obyvateli vyloučených lokalit v rámci neziskové organizace.

Na úvod bych ráda dodala, že ne vždy musí být obyvateli vyloučených lokalit a lidmi odloučenými od společnosti pouze Romové. Naopak se v takovýchto situacích mohou objevovat také lidé jiných etnik nebo sociálně slabší jedinci příslušící k majoritní společnosti.

1 Sociálně vyloučené lokality

Pod pojmem sociálně vyloučená lokalita si můžeme představit prostor segregovaný od svého okolí, kde dochází ke koncentraci více než 20 lidí, kteří žijí v nedůstojných podmínkách. Tyto vyloučené lokality mohou mít různé velikosti – od jednoho domu až po celou čtvrť. Většinou se jedná o místo, které je ostatními obyvateli vyčleňováno a pejorativně označováno za např. „špatnou adresu“, „problémovou ulici“ a s tímto výčtem bych mohla pokračovat dále.

V roce 2015 bylo v rámci analýzy GAC spol. identifikováno celkem 606 sociálně vyloučených lokalit, v nichž dle odhadu žije 95 až 115 tisíc obyvatel (nyní, v roce 2024, to může být až mnohonásobně více). Z průzkumu vyplývá, že Romové tvoří většinou část obyvatelstva sociálně vyloučených lokalit, v tomto případě se pak k výše uvedeným hanlivým přízviskům může pojit také etnická diskriminace.¹ Diskriminace romských občanů je v České republice velmi rozšířená, díky čemuž dále tvoří většinu obyvatel vyloučených lokalit. Tyto oblasti mnohdy obývají pro absenci alternativní varianty.

Sociálně vyloučené lokality jsou oblasti, kde lidé čelí systematickému vylučování ze společnosti ve společenských, ekonomických a vzdělávacích otázkách. Některé z problémů, jimž rezidenti těchto oblastí čelí jsou nízký příjem, vysoká nezaměstnanost, nedostatečné vzdělání a v neposlední řadě také špatné a nevyhovující bydlení. Vyloučené lokality lze dále mnohdy označit za ekonomicky uzavřený systém, kde jsou rodiny nuceny finance zajišťovat bankovními půjčkami s vysokým úrokem, půjčkou od lichvářů nebo zástavou majetku. Objevují se zde také častěji sociálně patologické jevy.

Snahy o zlepšení situace rodin zahrnují například investice států či měst do infrastruktury, sociálních programů a podpory komunitního rozvoje. Každá lokalita má ale své specifické znaky a problémy, a tak je strategie pro sociální zlepšování individuální a přizpůsobuje se potřebám dané komunity.²

Dostupnost důstojného sociálního bydlení se snižuje pro všechny skupiny obyvatel. Nízká logičnost pravidel stanovujících nárok na sociální bydlení způsobuje, že si sociální bydlení poskytované městy nebo obcemi většina sociálně slabších obyvatel (nejen Romů) nemůže dovolit. Jako nejproblematictější se ukazuje podmínka bezdlužnosti, která mnoha uchazečům rovnou

¹ GAC spol. s.r.o. Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR [online]. Praha: 2015, s. 96 [cit. 2019-03-25]. Dostupné z: <https://www.gac.cz/cz/novinky/?item=30>

² KALEJA, Martin. Determinanty edukace sociálně vyloučených žáků z pohledu speciální pedagogiky. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2014. ISBN 978- 80-7464-544-0.

znemožňuje podat žádost. Obecně známým faktem je, že dostupnost sociálních bytů pro sociálně či finančně slabší rodiny je nedostatečná.

Kromě výše uvedených oblastí Švec zdůrazňuje i další problémy spojené se sociálním vyloučením:

1. Závislost na sociálních dávkách a neschopnost hospodařit s penězi
2. Nízká podpora vzdělávání dětí a zanedbávání školní docházky
3. Nevyhovující hygienické podmínky
4. Snížené sebevědomí a apatie
5. Cyklus negativity³

U rodin žijících v sociálním vyloučení není kladen důraz na vzdělání. Děti tak často zanedbávají školní docházku, čímž se snižují jejich šance na zlepšení životní situace v budoucnu. Mnoho dětí se místo školy stará o své sourozence nebo chodí na brigády, aby přispěly do rodinného rozpočtu.

Lidé žijící v chudobě a beznaději si často vybudují nízké sebevědomí a apatii. Ztrácejí motivaci k aktivnímu řešení své situace a upadají do rezignace. Souhrnem všech výše uvedených problémů se vzájemně ovlivňují a vytvářejí tak cyklus negativity, z něhož je pro osoby žijící v sociálním vyloučení obtížné uniknout.

Romové, jakožto etnická menšina, jsou v Česku obzvláště náchylní k sociálnímu vyloučení. Často čelí etnické diskriminaci a stereotypům, které je stigmatizují a znemožňují jim integraci do majoritní společnosti. Sociální vyloučení může být i symbolické, formou označování vyloučených osob za „nepřizpůsobivé“, „deviantní“ a „cizí“. To vede k šíření negativních stereotypů a předsudků, které dále prohlubují diskriminaci a znemožňují integraci.

Sociální vyloučení je složitý problém s mnoha různými aspekty. Řešení této problematiky vyžaduje komplexní přístup zahrnující boj proti chudobě, podporu vzdělávání, zlepšení životních podmínek a boj proti etnické diskriminaci.⁴

Vyloučené lokality významně charakterizuje nedostatek finančních prostředků, který často souvisí s nezaměstnaností, závislostí na sociálních dávkách a nepřiměřenými bytovými podmínkami. Bittnerová se odkazuje na původní koncept teorie chudoby Oscara Lewise, který zdůrazňuje, že

³ ŠVEC, J., Příručka pro sociální integraci. [online]. Úřad vlády ČR: odbor pro sociální začleňování v romských lokalitách, 2010. Dostupné z: <https://www.socialnizaclenovani.cz/Co-je-socialni-vylouceni>

⁴ HIRT, Tomáš a JAKOUBEK, Marek (ed.). „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-76-8.

lidé uvíznou v chudobě i když získají dostatek peněz, protože se postupně přizpůsobí své situaci. Navzdory vnějším tlakům, které je do chudoby tlačí si vytvářejí alternativní hodnoty a vzorce chování pro přežití, což jim brání začlenit se do širší společnosti. Tyto hodnoty se pak předávají mezi generacemi, což vede k reprodukci chudoby. Tato teorie rozlišuje mezi chudobou způsobenou nedostatkem příjmů a kulturou chudoby, která se rozvíjí již v rodině a omezuje rozvoj dětských dovedností.⁵

Lidé v sociálním vyloučení se často spoléhají na sociální dávky, které jim neumožňují žít důstojný život. Navíc jim může chybět schopnost s penězi správně hospodařit, což prohlubuje jejich závislost na systému. Mnoho dětí, které vyrůstají v těchto lokalitách v dospělosti neumí samo šetřit a hospodařit s financemi. Dále na ně působí sociálně patologické jevy, které je obklopují ze všech stran a často jim nemohou uniknout. Děti a mládež mohou v důsledku sami už od raného věku přistoupit k pití alkoholu, užívání drog a kouření.

Mareš rozlišuje dva typy absolutního vyloučení:

1. Bezdomovectví: Lidé bez domova jsou zcela vytrženi z běžné společnosti a žijí na jejím okraji, často bez přístupu k uspokojení základních potřeb.
2. Ghetta: Vznikají, když se sociálně vyloučení lidé koncentrují v určitých oblastech, buď dobrovolně, v důsledku odlivu majoritní populace, nebo je na odloučené lokality vystrkují samotná města. Tato koncentrace může vést k izolaci a stigmatizaci, prohlubující sociální vyloučení.

Sociální politika, jejíž cílem je pomáhat, může paradoxně v jistých ohledech naopak více přispívat k sociálnímu vyloučení. Například koncentrace chudých do specifických lokalit v rámci sociálního bydlení může vést k vytvoření homogenních prostředí, kde chybí pozitivní vzory a motivace k překonání chudoby.

Tři hlavní oblasti sociálního vyloučení:

1. Bytové podmínky
2. Nezaměstnanost a finanční situace

⁵ BITTNEROVÁ, Dana, ed. Vzdělávací potřeby sociokulturně znevýhodněných: případ SIM - Středisek integrace menšin. Praha: Ermat, 2009. ISBN 978-80-87178-06-5.

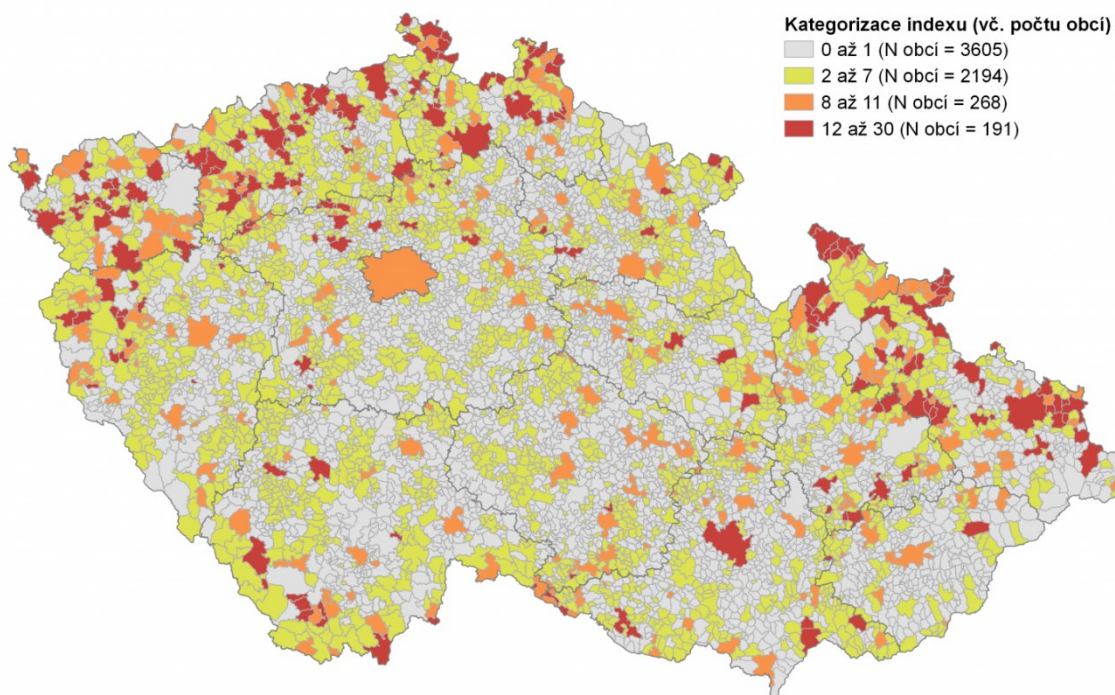
3. Rodiny s dětmi.⁶

Nedostatečné a nevhodné bytové podmínky jsou jedním z nejviditelnějších znaků sociálně vyloučených lokalit. Lidé v těchto oblastech často žijí v přeplněných, zanedbaných a nezdravých prostorech. Rukou v ruce s tím souvisí vysoká míra nezaměstnanosti a nízká úroveň příjmů jsou klíčovými faktory, které přispívají k sociálnímu vyloučení. Lidé v chudobě se pak často stávají závislími na sociálních dávkách a bojují s dluhy a špatným hospodařením s financemi.

Rodiny s dětmi tvoří značnou část sociálně vyloučených. Chudoba a s ní spojené problémy negativně ovlivňují vývoj dětí a snižují jejich šance na vzdělání a dosažení plného potenciálu. Sociální vyloučení je komplexní problém s mnoha aspekty. Řešení této problematiky vyžaduje komplexní přístup zahrnující boj proti chudobě, podporu vzdělávání, zlepšení životních podmínek a boj proti etnické diskriminaci.

⁶ MAREŠ Petr. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. [online]. In: Sociologický časopis. 3/2000. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2000. s. 285-298. ISSN 2336-128X [cit. 2019-04-25]. Dostupné z: <http://sreview.soc.cas.cz/cs/issue/65-sociologicky-casopis-3-2000/1157>

Index sociálního vyloučení v obcích v roce 2022

Obrázek 1 – Mapa indexu sociálního vyloučení v ČR

Pro dokreslení a pochopení rozšířenosti sociálně vyloučených lokalit *Agentura pro sociální začleňování* vytvořila mapu, kde jsou dle indexu sociálního vyloučení barevně vyznačeny jednotlivé obce.⁷ Hodnota 0 ukazuje minimální či neexistující rozsah sociálního vyloučení, naopak hodnota 30 ukazuje nejvyšší míru sociálního vyloučení.

Jednotlivé body pochází z administrativních dat, které jsou pravidelně aktualizována. Tyto oblasti sleduje MPSV, Exekutorská komora ČR, Úřad práce a MŠMT. Seznam oblastí je následující:

- Příjemci příspěvku na bydlení – příjemcem může být rodina, které zůstává měsíčně menší částka, než je na živobytí.
- Příjemci příspěvku na bydlení – domácnost, která platí více než 30 % (v Praze 35 %) výdělku na poplacení bydlení.
- Osoby v exekuci
- Dlouhodobě nezaměstnané osoby

⁷ https://www.socialni-zaclenovani.cz/index_socialniho_vyloucení/

- Předčasné odchody ze systému vzdělávání – žák ukončí povinnou školní docházku po 7. nebo 8. třídě ZŠ z důvodu jednoho až dvou propadnutí.⁸

Všechny tyto oblasti se určují pro každou lokalitu zvlášť. Největším problémem z pohledu sociálního pedagoga je předčasný odchod ze základní školy. Takový žák prakticky vypadne ze všech systémů a následně jimi propadá až na dno. Pro mnoho rodin totiž není další studium dětí žádoucí – mohou jít totiž pracovat a pomáhat tak s chodem domácnosti.

1.1 Bydlení v sociálně vyloučené lokalitě

Důležitým hlediskem v oblasti kvality života je kvalita bydlení. Bydlení v sociálně vyloučených lokalitách mívá obecně značné nedostatky. V České republice existují dva hlavní typy rizikového bydlení, jimiž jsou sociálně vyloučené lokality, kde žije převážně romská menšina, a ubytovny obývané nízkopříjmovými rodinami s ekonomickými problémy. Bydlení v sociálně vyloučené lokalitě s sebou nese spousty negativních faktorů, jako jsou zdravotní a hygienická rizika. Tato rizika mohou mít podobu absentujícího zdroje pitné vody, nefungující či zcela chybějící kanalizace nebo volně se po zemi válejících odpadků. Kromě těchto nedostatků zde může hrozit i nebezpečí vzniku úrazu z důvodu například chybějícího zábradlí, nefungujícího osvětlení na chodbách a zdevastovaných společných prostorů. Pokud se zaměříme na jednotlivé bytové jednotky, můžeme si běžně povšimnout odpojené elektřiny v domácnosti, většinou chybějícího topení nahrazovaného kamny. V současnosti mnoho bytů nedisponuje ani vlastní koupelnou s toaletou, v lepším případě ji sdílí s ostatními byty. V horším případě používají obyvatelé sociální zařízení v jiných budovách. Místnosti jsou velmi tmavé a vlhké, což má mimo jiné za následek vznik plísní.

Mnoho rodin se do těchto podmínek dostane z ekonomických důvodů, jelikož nejsou schopny platit nájem a služby spojené s bydlením. Neschopnost platit náklady se často pojí s nedoplatky za vodu a elektřinu. Tato situace může být ale v řadě případů komplikovanější, jelikož v bytech často chybí měřiče, a tak je spotřeba rozpočítána mezi jednotlivé bytové jednotky bez ohledu na reálnou spotřebu.

Dalšími aspekty mohou být dluhy rodin a jejich jednotlivých členů a v neposlední řadě závislost na návykových látkách, což s sebou přináší nemožnost vést spořádaný život.⁹ Osoby, které žijí v těchto podmínkách si často neuvědomují dlouhodobý vliv nekvalitního bydlení na svůj zdravotní stav. Sdílení sociálního zařízení mezi obyvateli několika bytů může vést k šíření různých nemocí,

⁸ https://www.socialni-zaclenovani.cz/index_socialniho_vyloucení/

⁹ MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0697-2.

převážně kožního charakteru. V zimním období se v jednotkách moc netopí (pokud je topení vůbec přítomno), a tak rodiny často topí v přídatných kamnech všemi dostupnými topivy. Bývají to i plastové lahve, kusy dřeva z podlahy a mnoho dalšího.

Výzkum společnosti GAC uvádí, že někteří lidé se v rámci spolupráce snažili najít nové bydlení mimo vyloučenou lokalitu. Bohužel velká většina pokusů bývá neúspěšná. Hlavní důvod neúspěchu představuje kauce, která často dosahuje vysokých částek.¹⁰ Další překážkou v otázce bydlení je diskriminace, o které se postupně začíná více mluvit. Řešení bývá velmi složité z důvodu komplikovaného odhalení a prokázání této problematiky. Bere na sebe totiž mnoho podob a skrývá se v mnoha sektorech. Souvisí to s obecně málo dostupným bydlením, které vede realitní makléře potažmo majitele bytů k častému výběru nájemců také na základě národnosti a barvy pleti. Odlišné chování k romským klientům je vázané i na otázku, zda klient chce byt/dům koupit, pronajmout nebo prodat. Při koupi nebo pronájmu makléři zvyšují cenu nemovitosti tak, aby se nemovitost stala hůře dostupnou pro „nežádoucí“ klientelu. Jiná situace nastává při prodeji. Romští klienti bývají buďto rovnou odmítáni, aby s nimi makléři nemuseli mít nic společného nebo chtějí nemovitost koupit hluboko pod cenou.¹¹

Problematika sociální vyloučení je v posledních letech velmi diskutována. Čím dál častěji se lidé dostávají do finančních problémů a někteří až tak hluboko, že jsou odsunuti na okraj. Města mnohdy lidem v těchto problémech nepomohou, a tak se tito lidé nebo rodiny ocitají v začarovaném kruhu půjček, zadlužení a bydlení v nedůstojných podmínkách.

„Romové zpravidla žijí nedobrovolně segregováni v chátrajících městských čtvrtích a tím se k jejich individuálním a skupinovým znakům sociálního vyloučení připojuje vlivem segregace další, a to prostorový rozměr vyloučení.“¹²

Problematické soužití romské minority a majoritní částí obyvatelstva spočívá v konfliktech a napětí kvůli sestěhování se do stejné lokality. To zhoršuje na obou stranách vzájemný vztah a vyvolává neadekvátní reakce (naštvanost a někdy až diskriminace). Dalším rizikovým faktorem bydlení v sociálně vyloučených lokalitách je i postupné nastěhování různých subskupin Romů do dané lokality či přímo do jednoho domu. Mezi tyto subskupiny patří např. Romové slovenští, maďarští, němečtí Sintové a v neposlední řadě i Olaští. Rozdíly v těchto skupinách lze vidět na

¹⁰ GAC spol. s.r.o. Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR [online]. Praha: 2015, s. 96 [cit. 2019-03-25]. Dostupné z: <https://www.gac.cz/cz/novinky/?item=30>

¹¹ FIŠTENSKÁ, Hana. Diskriminace Romů v oblasti bydlení a její projevy. In: *Romové, bydlení, soužití*. SOCIOPRESS, 2000, s. 24-41. ISBN 80-902260-8-6b.

¹² BURJANEK, Aleš. In: NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti*. Portál, 2003, s. 147. ISBN 80-7178-741-8.

Mostecku, konkrétněji v Chánově. Zde jsou do holobytů ubytováváni ti „nejhorší“ Romové, což nám ukazuje i segregaci v rámci vyloučené lokality. Takovéto sestěhování a „házení všech do jednoho pytle“ nesou někteří Romové hůře, a i díky tomu se mohou cítit izolovaní, nerovnoprávní a vyloučení ze společnosti. ¹³ Situace v jednotlivých lokalitách se liší kraj od kraje. V Ústeckém kraji je situace ohledně vyloučených lokalit nejvíce problematická, ale i zde existuje světlé místo a odlišné vnímání ze strany města. Konkrétněji v obci Obrnice na Mostecku, kde proběhla velice úspěšná integrace Romů. Vedení této obce dokázalo změnit své myšlení a setkávalo se s občany, jimž umožňovalo se na řešení bytové situace spolupodílet.

Byty jsou v dnešní době obecně velmi diskutovaným tématem. Pokud se k němu přidá ještě otázka sociálního bydlení, je to velký problém. Sociální byty jsou obydlí mimo vyloučenou lokalitu a jsou přidělována na základě posudku aktuální zdravotní a finanční situace rodiny.

Problémy se získáním vhodného bydlení v ČR zahrnují vysoké náklady, nedostatek dostupných bytů, specifické potřeby měnící se demografické struktury a hrozbu segregace. Nejednotnost v konceptu sociálního bydlení, nedostatek dat a neefektivní rozdělování financí brání řešení problematiky. Tyto problémy vedou k zhoršování životních podmínek, chudobě a bezdomovectví.

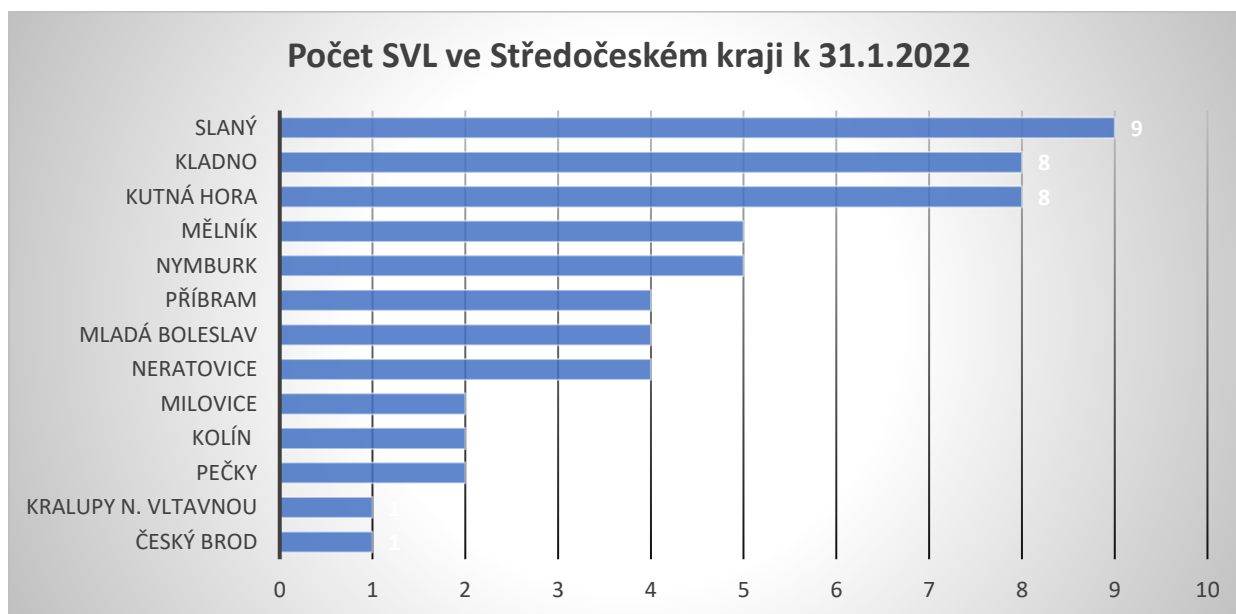
Řešení vyžaduje přístup zahrnující podporu dostupného bydlení, investice do sociálního bydlení, zlepšení sběru dat a informační kampaně. Cílem je zajistit dostupné a kvalitní bydlení pro všechny a předcházet tak sociálnímu vyloučení a bezdomovectví.¹⁴ Lidé, kteří se potýkají s problémem bydlení jsou odkázáni často jen na nelegální ubytovny, nedůstojné podmínky v bytech a jen málokdy na sociální bydlení. Podmínky k získání jsou pro mnoho lidí splnitelné jen těžko nebo vůbec.

Klienti, s nimiž v rámci neziskové organizace pracuji, nedosahují na bydlení z mnoha důvodů. Pokud se výjimečným případem někomu z nich podaří získat od města nabídku na sociální bydlení, mnohdy se po určité době vrátí zpět do původního bydlení. Romové jsou totiž velmi komunitně založení a rádi bydlí „mezi svými“. V novém bydlení se tak cítí vyloučení ze své komunity, což těžce nesou.

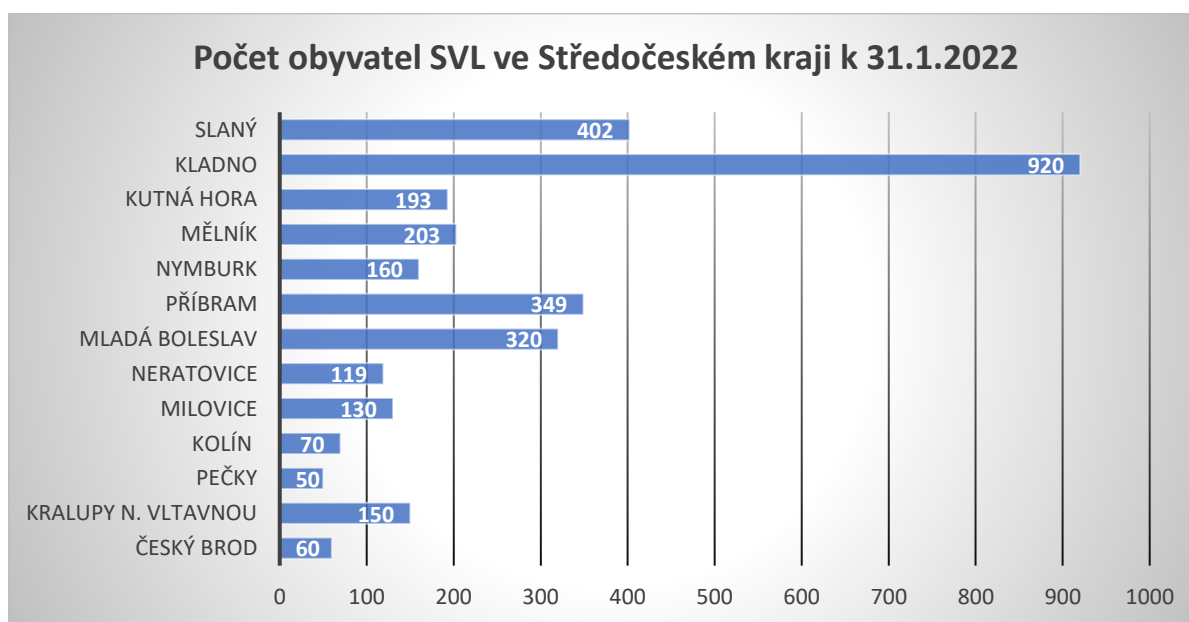
¹³DAVIDOVÁ, Eva. Problémy bydlení Romů. In: *Romové, bydlení, soužití*. SOCIOPRESS, 2000, s. 8-14. ISBN 80-902260-8-6b.

¹⁴ Tamtéž

Pro představu zde uvádím dva grafy, které ukazují počet sociálně vyloučených lokalit ve Středočeském kraji¹⁵ a počet obyvatel v nich.¹⁶

Obrázek 2 – Graf – Počet SVL

Obrázek 3- Graf – Počet obyvatel v SVL

¹⁵ <https://kr-stredocesky.cz/web/socialni-oblast/integrace-mensin> – Strategie romské integrace Středočeského kraje 2022–2026

¹⁶ <https://kr-stredocesky.cz/web/socialni-oblast/integrace-mensin> – Strategie romské integrace Středočeského kraje 2022–2026

1.2 Finanční situace v rodinách

Rozpočet rodiny je velmi důležitou součástí vedení domácnosti, neboť zodpovědné hospodaření je nejlepší cestou ke snížení rizika zadlužování. Většina rodin má své finance pod dohledem a ví, že je důležité každý měsíc zaplatit nutné výdaje, jako jsou nájem, poplatky za služby, potraviny či různé splátky. Rodiny, které žijí ve vyloučených lokalitách mají ale často velké nedostatky v oblasti finanční gramotnosti. V sociálních službách s vedením rodinných financí mohou pomoci sociální pracovníci. Pokud rodina pomoc přijme, sepíše se rodinný rozpočet, včetně všech příjmů i výdajů. Z výpisu pak vyplývá kdo, jak a kdy do rodinného rozpočtu přispívá. To znamená, že se zaznamenávají výdělků z brigád, sociální dávky ale i mzda z práce „na černo“. Oproti nutným výdajům jsou zde ale i takové výdaje, které naopak nejsou důležité pro chod domácnosti. Přestože mají sociálně slabé rodiny často problém zaplatit nezbytnosti, nedůležité výdaje i tak představují výraznou část v hospodaření takové rodiny. V tomto případě se bavíme zejména o tabákových výrobcích, alkoholu a drogách. Hranice mezi důležitými a nedůležitými výdaji by rodina měla probrat se sociálním pracovníkem na schůzkách. Schůzky s rodinou a sociálním pracovníkem se domlouvají individuálně, dle potřeb rodiny, ale nejčastěji probíhají jednou měsíčně. V řadě případů se stává, že se rodina s pracovníkem ohledně rodinného hospodaření neshodne, ale postupem času se mohou posouvat k lepšímu uvažování nad výdaji.¹⁷ Spolupráce sociálních pracovníků s rodinou je velmi důležitá, ale i složitá. Mnoho rodin nechce o financích s cizími lidmi mluvit, a tak je zásadní navázání kontaktu a důvěry. Pokud se toto propojení povede, vzniká velká naděje na spolupráci mezi organizací a rodinou. Několik organizací, převážně neziskových, podporuje rodiny i finančně, třeba úhradou obědů pro děti ve školních jídelnách nebo platbou jejich mimoškolních aktivit.

Většina lidí žijících v sociálně vyloučených lokalitách nemá práci. Podle studie GAC z roku 2015 dosahuje v těchto oblastech nezaměstnanost až 85 %. Mnoho lidí tak spoléhá na dávky v hmotné nouzi, jako je příspěvek na živobytí a doplatek na bydlení. I když někteří z nich práci najdou, často jim nepomůže ze sociálního vyloučení uniknout. Většina těchto pracovních míst je krátkodobá s nízkými příjmy, sezónní nebo načerno. Lidé z vyloučených lokalit tak nemají šanci si zajistit stabilní příjem a zlepšit svou situaci.

V sociálně vyloučených lokalitách se kumuluje mnoho problémů. Mnoho lidí zde žije v chudobě a trápí je dluhy. Jejich úroveň vzdělání je často nízká a nemají dostatečný přístup ke kvalitní zdravotní péči. To vše se negativně odráží na životě dětí z těchto oblastí, které se potýkají

¹⁷ MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0697-2.

s problémy ve škole a oproti svým vrstevníkům z jiných prostředí mají nízkou šanci na úspěšnou kariéru.¹⁸ Řešení těchto problémů je komplexní a vyžaduje spolupráci státu, neziskových organizací a soukromého sektoru. Je nutné investovat do vzdělání, zaměstnanosti a sociálních služeb, aby se lidé z vyloučených lokalit mohli vymanit z chudoby a žít důstojný život.

Bertl píše o různých typech nezaměstnanosti v kontextu finanční gramotnosti. Strukturální nezaměstnanost souvisí se změnami v poptávce po určitých profesích v dané oblasti v reakci na celkové změny v ekonomice státu. Cyklická nezaměstnanost nastává v dobách ekonomického růstu, který vede k masovému najímání zaměstnanců, který se v dobách hospodářského poklesu znovu zvrátí a dojde k propouštění. Další typ představuje dobrovolná nezaměstnanost, která je důsledkem situace, kdy sociální systém lépe pokrývá finanční potřeby člověka než vybrané zaměstnání, což ho motivuje k nezaměstnanosti. Tento stav může vést k dluhové pasti, v níž lidé řeší problémy se splácením půjček dalšími úvěry, obvykle s vysokými úroky.¹⁹

Pro lidi v dnešní společnosti je práce velmi důležitá nejen pro obživu, ale i jakýmsi společenským postavením a vlastní identitou. U mužů bývají poslední dva jmenované faktory o něco častější, jelikož jejich kariéra se považuje za „úspěch“. Pokud člověk nepochází ze zajištěné rodiny, většinou si nemůže dovolit vlastní bydlení. Mnoho finančně slabších rodin tak žije v nedůstojných podmínkách a spoléhá se na sociální dávky. Z hlediska vyloučených lokalit a menšin je nezaměstnanost a bydlení na okraji generačním problémem, což mnoho lidí bohužel začíná brát jako standard. Pokud se na věc podíváme z jiného pohledu, v poslední době mizí pracovní příležitosti pro lidi, kteří nemají dokončené základní vzdělání nebo mají nízké kvalifikace (dnes již skoro všechny pracovní pozice vyžadují středoškolské vzdělání zakončené maturitou). I díky tomuto lidé přistupují k nelegálním výdělkům, kde dostávají mzdu takzvaně „na ruku“ a zaměstnavatel negarantuje práva zaměstnanců. Mnoho lidí takto řeší své dluhy a exekuce, ale nedochází jim, že se tak zároveň vystavují mnoha rizikům. Jedním z nich je například nedokazatelnost pracovní smlouvy. Tento problém může zapříčinit nevyplácení mzdy, dluhy na sociálním a zdravotním pojištění a v neposlední řadě může souviset i s nárokem na důchodové dávky. I těmito problémy by se měl zabývat sociální pracovník, který s rodinou spolupracuje, a vysvětlit následky a nástrahy tohoto jednání.²⁰ Jak jsem již popsala výše, problematické je navázání kontaktu s rodinami. Pracovníci by měli ukázat, že bydlet na okraji není standardem

¹⁸ Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR. GAC [online]. 2015 [cit. 2024-04-09]. Dostupné z: https://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/Analyza_socialne_vyloucenych_lokalit_GAC.pdf

¹⁹ BERTL, Ivan. Finanční gramotnost jako nástroj sociální adaptace a příležitost k překonání negativních důsledků sociálních problémů. Praha: Česká andragogická společnost, 2017. ISBN 978-80-905460-8-0.

²⁰ MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0697-2.

a naučit je za sebe bojovat a pochopit, že je nutné pracovat legálně. Zaměstnavatelé využívají nedostatečného povědomí těchto lidí o pracovních smlouvách, pojištění a odvádění daní státu, aby z nelegálního zaměstnávání sami profitovali. Několik zaměstnavatelů využívá i dětskou práci, kterou navíc ještě hůře finančně ohodnocují.

1.3 Specifika života rodin s dětmi

Každá sociálně vyloučená lokalita má své specifické problémy, co se týče života rodin s dětmi. Děti, které vyrůstají v sociálně vyloučených lokalitách se vyvíjí odlišně od svých vrstevníků z majoritní společnosti. Prostředí úzce souvisí se specifickými problémy v sociálních, ekonomických, bytových a pracovních oblastech. Asi největším problémem jsou již několikrát zmiňované finance. K nedostatku peněz a snížené schopnosti hospodařit se přidává každodenní péče a snaha o zajištění základních potřeb dítěte, jako jsou plnohodnotná a vyvážená strava, pomůcky do školy a náklady na mimoškolní aktivity. Domácnost často čítá větší počet rodinných příslušníků (mnoho dětí a někdy i bydlení vícero generací dohromady), a tak děti nemají často osobní prostor a vhodné podmínky pro přípravu do školy. Kromě těchto problémů trpí nedostatkem jídla, nedostatečnou hygienou a nevyhovujícími bytovými podmínkami, které mají za následek špatný zdravotní stav dětí. Vyskytují se zde často infekční choroby typu žloutenka a kožní nemoci, jako je například impetigo. Zanedbávání zdravotní péče u dětí začíná už v prenatálním období, kdy matky nechodí na pravidelné prohlídky, což dále prohlubují nepravidelné kontroly a absence očkování u dětí. Důležitým bodem, která zde musí zaznít, je také zneužívání zdravotní péče z hlediska omlouvání absence ze stran pediatrů.²¹ Problematika rodin s dětmi je jedna z vážnějších, jelikož se jedná o děti, které si teprve utvářejí vlastní představu o standardním způsobu života. I z tohoto důvodu je důležitá spolupráce všech stran, které se s dětmi setkávají. Mnoho dětí je ohroženo a propadají systémem. Organizace SOFA zavedla karty KID, které popisují, jak postupovat při kontaktu s potenciálně ohroženými dětmi. Karty jsou rozděleny pro sociální pracovníky, IZS, učitele a další lidi, kteří podporu dokáží poskytnout.

„Rodinné prostředí ve společnosti hraje velkou sociokulturní roli. Z psychologického hlediska primárně formuje osobnost dítěte, osobnost všech členů rodiny. Upravuje vzájemnou interakci, má svou vlastní specifickou podobu komunikace, vytváří podklad k všem interpersonálním vztahům člověka. I životní styl a životní dráhu předurčuje prostřednictvím sociálních vzorů chování, axiologických norem, struktury osobnostních prvků obou rodičů.“²²

²¹ <https://www.socialni-zaclenovani.cz/oblasti-podpory/vzdelavani/>

²² KALEJA, Martin. In: *Romové a škola versus rodiče a žáci*. Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2011, s. 13. ISBN 978- 80-7368-943-8.

I přes to všechno, co děti mohou zažívat v lokalitách a rodinách je pro ně rodina velmi důležitá. Můžeme podléhat dojmu, že tomu tak není, ale opak je pravdou. Všechny děti, s nimiž v rámci neziskové organizace pracuji své rodiče nebo prarodiče, kteří je vychovávají, bezmezně milují a nikdo z nich by bez nich nechtěl žít. V případě romských rodin to platí ještě o něco více. Romové jsou ve většině případů na svou rodinu silně vázáni a drží pospolu i za špatných podmínek.

2 Romská menšina

O původu Romů koluje mnoho historek a mýtů, avšak od 18. století je na základě jazykových rozborů prokázáno, že Romové pochází z Indie. Mnoho z nich nemuselo mít vždy nízké postavení a patřit k opovrhované sociální třídě. Romové byli kočovný národ, který se vždy přemísťoval za řemeslem. Ke změnám docházelo většinou když o výrobky či službu už přestal být zájem. I díky tomu se Romové rozšířili velmi rychle po celém kontinentu – docházelo k rozdělování jednotlivých částí rodin z ekonomických důvodů či po neshodách uvnitř kasty.

Za první potvrzenou zmínku o Romech na našem území je označována zpráva ze Starých letopisů českých údajně z roku 1416, ale pravděpodobně spíše až 1417. Tento rok se považuje za začátek pobytu Romů na území – potvrzení pocházejí původně z Prahy následně ze Znojma nebo Chebu. Bohužel poté na přibližně 60 let veškeré zmínky mizí. První rozbroje mezi Romy a ostatními obyvateli byly z důvodu jejich parazitického způsobu života, ve vesnicích docházelo také ke krádežím či požárům, které měli na svědomí právě Romové. To vše vyvolalo u místních obyvatel strach a nedůvěru a po přidání jazykové bariéry vznikalo trvalé nepochopení, které postupně přerůstalo v nepřátelství. Tak začalo v téměř celé Evropě vyhánění a pronásledování Romů. U hranic se začaly objevovat výstražné cedule proti vstupu Romů, začaly platit tresty za pomoc či úkryt Romů. V minulosti se, jako i dnes, objevili lidé, kteří i přes zákazy Romům pomáhali, v zimě jim poskytovali oblečení, jídlo a úkryt.

Pronásledování, zabíjení a zavírání Romů pokračovalo i ve 20. století, kdy u nás v roce 1927 vznikl zákon č. 117 – Zákon o potulných cikánech. Podle tohoto zákona u sebe museli všichni Romové starší 14 let mít tzv. Cikánskou legitimaci (obdoba dnešního občanského průkazu). Kočovné skupiny musely nosit kočovnické listy, do kterých obce zapisovaly souhlas s pobytem na svém území a zároveň určovaly časový úsek pobytu. Při okupaci a vzniku Protektorátu byli Romové přemísťováni do kárných pracovních táborů například v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu. S postupem války byli Romové čím dál častěji zatýkáni a od prosince 1942 posíláni do koncentračních táborů – nejvíce do polské Osvětimi a Březinky. Během války v plynových komorách zemřelo přes 3000 Romů z Čech. Celkový počet se odhaduje až na 20 000 Romů z celé Evropy.²³ Pro pochopení Romské menšiny je důležité znát alespoň základní historii. Mnoho učitelů tuto znalost postrádá, což může také částečně ovlivňovat jejich chápání chování dětí. Po druhé

²³ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-615-x.

světové válce nebyla Romům v bývalém Československu oficiálně uznána národnost, a tak se i nadále při sčítání lidu museli hlásit k jinému uznanému národu.

Na našem území se pohybuje mnoho skupin Romů – převážně slovenští či maďarští, kteří sem přišli po 2. světové válce. Další skupinou, byť o dost menší, jsou čeští a moravští Romové. Specifickou skupinou jsou v České republice Olašští Romové. Od ostatních se liší tradicemi a jazykem, které si stále zachovávají. Jsou hrdí na to, že jsou Olašští a od ostatních skupin se drží dál.²⁴ I tyto informace si děti uvědomují a jsou pro ně velmi důležité. Proto by na toto učitelé při výkladech v hodinách dějepisu měli dbát a přizpůsobit výklad. Romská menšina se od majoritní společnosti odlišuje nejen vizuálně a způsobem života, ale také jazykem. Jejich specifická mluva vyplývá z prolínání češtiny s romštinou, tzv. interference. Oba jazyky se vzájemně ovlivňují a vytváří tak unikátní jazykový projev, který je pro Romy typický. Pokud se v rodině mluví romsky, děti, kteří chodí do školy mohou mít problémy při učení nebo komunikaci. Řada Romů mluví česky, ale s romským akcentem, který bývá terčem posměchu.²⁵ Mnoho mladých lidí již romsky nemluví, a tak romština jako jazyk může brzy zaniknout. Pokud uvážíme tradiční rodiny, je zde romština stále na prvním místě. Romové se často od sebe rozeznávají právě podle toho, zda mluví romsky a s jakým přízvukem, protože i romština má svá vlastní nářečí odvíjející se od kraje, z nějž rodina pochází.

2.1 Životní styly a hodnoty

„Životní styl je systémem důležitých činností a vztahů a s nimi provázaných praktik charakteristických pro určitý subjekt v jeho každodennosti.“²⁶

Životní styl Romů je velmi specifický a ovlivňuje ho mnoho faktory vnějších, ale i vnitřních. Mezi základní vnější faktory patří rozhodně prostředí, ve kterém člověk vyrůstá a žije. Nemusí to být jen konkrétní lokalita, ale i větší celky jako jsou kraje či dokonce země. Vnitřní faktory zahrnují životní schopnosti, vědomosti, motivaci a v neposlední řadě také vlastní hodnoty.²⁷ Člověk si vždy zvykne a přizpůsobí se prostředí, kde žije. To platí i obráceně – své prostředí ovlivňuje každý z nás svým chováním a přístupem k životu. Zaměřím se i na vnější faktor, který osobně považuji za velice důležitý – chování k jednotlivým lidem. Mnoho Romů není spokojeno v České republice, jelikož tu

²⁴ JAKOUBEK, Marek a Lenka JAKOUBKOVÁ BUDILOVÁ, ed. Cikánské skupiny a jejich sociální organizace. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. Etnologická řada. ISBN 978-80-7325-178-9.

²⁵ ŠOTOLOVÁ, Eva. Vzdělávání Romů. Vyd. 4. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1909-5.

²⁶ DUFFKOVÁ, Jana, Lukáš URBAN a Josef DUBSKÝ. In: *Sociologie životního stylu*. Vydavatelství Policejní akademie ČR, 2007, s. 31. ISBN 978-80-7251-266-9.

²⁷ DUFFKOVÁ, Jana, Lukáš URBAN a Josef DUBSKÝ. *Sociologie životního stylu*. Praha: Vydavatelství Policejní akademie ČR, 2007. ISBN 978-80-7251-266-9

jsou často odsouváni na „okraj společnosti“. Lidé jimi opovrhují, diskriminují je a neberou je jako sobě rovné. I to způsobuje migraci českých Romů například do Anglie, kde se do společnosti zařadí mnohem lépe než u nás.

Hodnoty v Romské komunitě jsou velmi podobné těm v majoritní společnosti. Zakládají si primárně na rodině, dětech, vlastních pravidlech a území. Mezi další hodnoty spadá úcta k rodině a starším lidem a k charakteristickému životnímu stylu Romů nepochybně patří také pohyb (tanec), zpěv a hudba. Pohyb a zpěv patří k romské menšině stejně jako velmi početná rodina. Romové za svou rodinu berou i všechny vzdálené příbuzné. Často se vzájemně navštěvují a pořádají velké oslavy. I to patří mezi jejich hodnoty – vždy se o postarat o rodinu, která je pro ně na prvním místě.²⁸ Romové sami sebe berou jako jednu velkou rodinu. Pokud mluví třeba o „tetě“ nebo „strejdovi“, nemusí to být nutně přímý rodinný příslušník. Mluví tak o všech, kteří s nimi bydlí v domě nebo vyloučené lokalitě. Oslavy, které velmi rádi pořádají bývají vždy velké a zvou na ně všechny. Rodina pro ně znamená významný opěrný bod, ovšem najdou se i výjimky z tohoto pravidla.

Samková ve své knize popisuje situace, kdy i mladí Romové často zůstávají ve své komunitě a raději se vystavují názorům majority, než aby odešli, postavili se na vlastní nohy a začlenili se do většinové společnosti. Stigmatizace je totiž velkým problémem. Rom bývá okolím rovnou „odsouzen“ jen kvůli barvě pleti, přízvuku nebo vzdělání. Právě vzdělání totiž v současnosti není bráno jen jako plus, ale představuje jakousi vstupenku do společnosti – podle titulu či dosaženého vzdělání se odvíjí šance na přijetí na konkrétní pracovní pozici. Podle Samkové i proto Romové odmítají a neuznávají vzdělání, zůstávají přesvědčeni, že to není závazek k účtě, zlepšení postavení nebo zrušení rasismu a škatulkování. Pokud by se i přes toto všechno Rom vymanil z menšiny a zařadil se do většinové společnosti, může zpretrhat vazby s komunitou i rodinou.²⁹ Odejít jako jedinec z komunity je velmi složité, rodina často odstříhne jakékoliv vazby a předstírá, jako by syna či dceru neměli. Pokud se komunitu rozhodne opustit celá rodina, má to o něco jednodušší. Semkne se dohromady a udrží se vzájemně v naději, že odchod z komunity zvládne. Já osobně znám jen dvě takové rodiny, které se dokázaly odstříhnout a žijí slušný život ve většinové společnosti. I tak se ale potýkají s nepřátelskými pohledy, stigmatizací a opovrhováním. V tuto chvíli to mnoho rodin vzdává a vrací se zpět do komunity, kde jsou přijímáni takoví, jací jsou.

²⁸ KALEJA, Martin. *Determinanty hodnotových konstruktů ve vzdělávání romských žáků základních škol*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2013. ISBN 978-80-7464-233-3.

²⁹ SAMKOVÁ, Klára. *Romská otázka - Psychologické důvody sociálního vyloučení Romů*. Praha: BLINKR, 2011. ISBN 978-80-87579-03-9.

2.2 Romové v sociálně vyloučené lokalitě

Každá skupina Romů bydlí velmi odlišně, ať už budeme brát skupiny Romů nebo vyloučené lokality. Jelikož pocházím ze Středočeského kraje, zaměřuji se primárně na vyloučené lokality zde, konkrétněji na Kladensko a Slánsko. Ve strategii romské integrace pro Středočeský kraj 2022–2026 se řešilo několik oblastí týkajících se života v sociálně vyloučených lokalitách. Mezi tyto základní oblasti patří bydlení, vzdělávání, zaměstnanost a v neposlední řadě také zdraví. Bydlení v sociálně vyloučené lokalitě se vyznačuje drahými, a hlavně nedůstojnými podmínkami k bydlení. Krajská hygienická stanice by měla tyto oblasti týkající se bydlení kontrolovat převážně v těchto lokalitách. Zvýšená nutnost kontroly vyvstává, pokud se v oblasti nachází děti. Spolu se všemi specifiky přichází i sociálně patologické jevy jako například kriminalita. Časté problémy dospělých žijících v těchto lokalitách jsou alkohol, drogy, prostituce, ale i domácí násilí. U dětí jsou tyto problémy méně časté, ale i tak se objevují častěji než v majoritní společnosti. Ve vyloučených lokalitách se bojuje s neplněním povinné školní docházky a záškoláctvím.³⁰ Socioekonomické zázemí rodiny má značný dopad na míru úspěšnosti žáků ve škole. Žáci pocházející z rodin s nízkým socioekonomickým statutem čelí mnoha překážkám, které ztěžují jejich cestu k dosažení vzdělání.³¹ V některých případech se obce a města podílely na formování vyloučených lokalit shromažďováním „problematických“ obyvatel do specificky oddělených oblastí s nevyhovujícím stavem zástavby a infrastrukturou. Tyto lokality postrádají vhodné podmínky pro rozvoj ekonomických aktivit. Vysoká koncentrace osob a rodin nacházejících se na okraji společnosti v takovém prostředí vede k úpadku zájmu o investování do budov a areálů, v nichž tito lidé žijí.

2.3 Charakteristika romské rodiny

Romské rodiny se dělí na tradiční a asimilované.³² Postavení v romské rodině je velmi specifické. Hlavou romské rodiny je vždy muž, ostatní členové rodiny k němu chovají úctu a respekt. Role muže je vydělávat a zaopatřit rodinu především finančně. Tím jeho funkce končí a zbytek starostí spadá na ženu. V minulosti byl za dobrého muže považován ten, který celou výplatu odevzdal manželce a peníze nepoužil pro své uspokojení prostřednictvím například alkoholu nebo cigaret. Pokud se jedná o výchovu dětí v rodině, muž se do výchovy nezapojuje – představuje spíše vzor či autoritu. Muž se v rodině stará o výchovu pouze prvorozeného syna. Postavení ženy v romské rodině je většinou podřízené. Jejími hlavními povinnostmi jsou péče o domácnost a děti. Svému

³⁰ <https://kr-stredocesky.cz/web/socialni-oblast/integrace-mensin> - Strategie romské integrace Středočeského kraje 2022-2026

³¹ KALEJA, Martin. In: *Romové a škola versus rodiče a žáci*. Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2011, ISBN 978- 80-7368-943-8.

³² Označení *rodiny tradiční a asimilované* mohou dnes působit problematičtější. V současnosti považují za vhodnější výrazy *rodiny žijící tradičnějším způsobem a rodiny integrované*.

muži musí projevovat úctu, poslouchat ho a starat se o něj. Pokud jsou rodiče pozváni do školy kvůli dítěti, většinou jde matka. Sice za dítě zodpovídá, ale nemůže o něm rozhodovat. Rozhodnutí je na otci rodiny. Postavení dětí v rodinách se různí, ale dítě v romské rodině je povětšinou dar. Můžeme si všimnout, že čím chudší rodina je, tím více má dětí. Není to dáno mentalitou, jak si mnozí myslí, ale chudobou. Tento fenomén je možné sledovat například i v chudých oblastech Afriky. Výchova dětí je v romské rodině velmi odlišná. Matka vždy vychovává děti, ale nejstaršího syna vychovává otec – předává mu znalosti a dovednosti nutné k zaopatřování rodiny, tradice a v minulosti také řemeslo. Nejstarší syn (baro phral) musí od útlého dětství své rodině pomáhat, starat se o mladší sourozence, bránit je před napadením a usměrňovat jejich chování. Pokud se otci cokoliv stane, syn přebírá veškeré jeho funkce v rámci rodiny. Nejstarší dcera (bari phen) je pravou rukou matky. Pomáhá obstarávat rodinu a zároveň je chůvou mladším sourozencům. Pokud by se matce cokoliv stalo, nejstarší dcera přebírá starost o rodinu za matku. Výchova dcery se od výchovy syna značně odlišuje. Dívky mezi osmým a devátým rokem již musí být schopné pro rodinu uvařit, vyprat a postarat se o ostatní členy rodiny. I když naoko řídí rodinu dívka, musí vždy poslouchat nejstaršího bratra, i pokud je ve skutečnosti mladší než ona sama. Nejmladšímu dítěti se dostává nejvíce péče a bývá tak nejvíce „rozmazlené“ – ví, že mu nikdo nemůže ublížit slovně ani fyzicky, jelikož ho rodiče, a hlavně sourozenci jsou povinni chránit.³³

Tato charakteristika je velmi obecná, každá rodina žije podle svých možností a zvyklostí. Co ale bývá, z mých zkušeností, v každé rodině stejné je to, že starší sourozenci se starají o mladší. U Romů to platí ještě o něco více než v majoritní společnosti. Tam rodiče svěřují mladšího sourozence na hlídání staršímu i na celý den a nestarají se o to, kde se děti zrovna nachází. Dnešní rodiny si už mnohdy nerozdělují role v domácnosti na „ženské“ a „mužské“, ale střídají se a vzájemně si vypomáhají. Toto u Romů neplatí. Romská žena nadále obstarává domácnost, stará se o děti a manžela. Muž s domácností vůbec nepomáhá. Žijí v tzv. patriarchátu, což v rodinách platí již stovky let.

³³ POLÁKOVÁ, Jana. *Romská rodina – základní normy chování, principy výchovy, specifika komunikace* [online]. [cit. 2024-03-14]. Dostupné z: <https://www.slideshare.net/UISKFFUK/jana-polkov-specifika-komunikace-s-romy-a-knihovny>

3 Sociálně znevýhodněný žák

Sociálně znevýhodněný žák je označení pro dítě, jehož prospěch, školní docházka a obecně vzdělávání je negativně ovlivněno rodinou a sociálním prostředím, ve kterém žije. Sociální znevýhodnění může být zapříčiněno kulturou, etnikem, mateřským jazykem nebo socioekonomickým statutem rodiny. Jeho znevýhodnění je z pohledu pedagoga dlouhodobé a jeho rodiče nespolupracují se školou ohledně vzdělávání dítěte. Identifikace těchto žáků je důležitá, aby učitelé mohli dítěti poskytnout potřebnou podporu při výuce. To je první důležitý krok při nastavování individuálních cílů pro každého z žáků.

§16 ve Školském zákoně vidí žáka se speciálními potřebami takto: „*Dítětem, žákem a studentem se speciálními vzdělávacími potřebami se rozumí osoba, která k naplnění svých vzdělávacích možností nebo k uplatnění nebo užívání svých práv na rovnoprávném základě s ostatními potřebuje poskytnutí podpůrných opatření.*“³⁴ Mezi podpůrná opatření se řadí úpravy ve vzdělávání s ohledem na zdravotní stav dítěte, sociokulturní prostředí a v neposlední řadě na životní podmínky, ze kterých dítě pochází. Všechny děti se sociálním znevýhodněním mají právo na bezplatné poskytování podpory od školy, kterou navštěvují. Mezi poskytované formy podpory může patřit individuální studijní plán žáka, přítomnost asistenta pedagoga či osobního asistenta nebo úprava hodnocení.

Mezi sociálně znevýhodněné žáky můžeme zařadit děti z neúplných rodin (rozvod rodičů nebo dítě vychovávané jen jedním z rodičů), ale i děti z úplných rodin. U těchto dětí se jedná o neposkytování podpory ze strany rodičů, což může způsobovat nezájmem o dítě nebo absence znalostí k jeho podpoře. Mezi sociálně znevýhodněné žáky ale mohou patřit i děti, které žijí dlouhodobě v rodině s nefunkčními vztahy. Dále do této skupiny spadají děti z pěstounské péče, ústavní výchovy, odlišného etnického prostředí či cizinci s odlišným rodným jazykem.³⁵ K tématu bych doplnila, že špatná finanční situace v rodině, odlišné etnikum, nezaměstnanost nebo nízké vzdělání rodičů nelze automaticky vnímat jako sociální znevýhodnění dítěte. Moje práce se soustředí převážně na děti ze sociálně vyloučeného prostředí, kteří většinou spadají do kategorie *sociálně znevýhodněný žák*. Znevýhodnění nemusí být hned na první pohled zjevné. První znaky, jichž si můžeme všimnout, je absence pomůcek na vyučování, neúčast na školních výletech nebo mimoškolních aktivitách. V důsledku těchto situací může být dítě vyřazeno ze školního kolektivu. V tuto chvíli se děti mohou potýkat s deprivací způsobenou vyřazením ze skupiny vrstevníků, ale

³⁴ Zákon č. 561/2004 Sb., školský zákon

³⁵ NĚMEC, Zbyněk. Vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním. Praha: Verlag Dashöfer, 2019. ISBN 978-80-87963-84-5

i z většinové společnosti kvůli lokalitě bydliště nebo barvě pleti.³⁶ Ze své zkušenosti mohu uvést, že tyto děti bývají uzavřené do sebe, neinteragují se svým okolím a nic je nebaví. Mnoho lidí si myslí, že děti nevnímají, jak se na ně okolí dívá a jak je hodnotí podle vzhledu a oblečení. Opak je ale pravdou. Děti toto vnímají intenzivněji než dospělí, jelikož vidí, jak se oblékají ostatní, jakou mají značku telefonu a jak se k nim chovají. Mnohokrát se stává, že děti se pak za sebe stydí, stydí se za své rodiče a za své bydlení. Může nastat i okamžik, kdy touží po útěku z domova.

3.1 Žák pocházející ze sociálně znevýhodněného prostředí

U školou povinných dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí se objevují bariéry související s domácí přípravou (úkoly, příprava na testy), ale i materiální a finanční problémy. Žákům mohou chybět pomůcky na výuku výtvarné výchovy, pracovních činností nebo tělesné výchovy. Tyto předměty ale nejsou jediné, kde jsou patrné finanční problémy dětí ze sociálně či finančně slabších rodin. Pracovní sešity v předmětech, jako jsou český a anglický jazyk či matematika, jsou pro tyto rodiny velkou finanční zátěží. Děti je často nemají nebo si je předávají v rodině (například mezi sourozenci). Mnoho škol pro tyto děti nemá alternativní řešení a trvá na nákupu těchto pomůcek. V poslední době ale osobně vídám, že učitelé těmto žákům kopírují jednotlivé lekce a kapitoly pro práci v hodině. Bohužel to ale není pravidlem a tento jev zůstává spíše ojedinělý. Krom výše zmíněných problémů tito žáci často trpí jazykovou bariérou, nemají motivaci se vzdělávat a bývají na základě intelektu „nálepkované“ jako hloupé.

Dalším velkým problémem je absence žáka. Ta může mít mnoho příčin. Například může jít o strach dítěte z neúspěchu, neposlání dítěte do školy rodiči kvůli penězům na dopravu a v neposlední řadě to může být i šikana jednotlivého žáka kolektivem.³⁷ Absence domácí přípravy je způsobena částečně rodinou, potažmo rodiči. Ti často nevnímají důležitost vzdělání kvůli tomu, že sami mají pouze základní vzdělání a myslí si proto, že další vzdělávání není důležité. Právě nízká vzdělanost rodičů vede k tomu, že dítěti nejsou schopni pomoci s přípravou. Pokud navíc dítě často chybí ve škole, následné dohánění úkolů ze školy je pro něj téměř nemožné. Řešením může být docházení do nízkoprahových center či neziskových organizací, kde s dítětem probírají aktuální školní látku, dodělávají úkoly a obecně dohánějí učivo. U těchto dětí je problém i nepochopení látky z nižších ročníků, které znemožňuje navázání na již probrané učivo.

Sociální prostředí, ve kterém děti vyrůstají, ovlivňuje jejich vzdělávání, uvažování, chování a navazování vztahů s ostatními. Ze všech překážek, které jsem dosud uvedla bývají děti

³⁶ NĚMEC, Zbyněk. Vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním. Praha: Verlag Dashöfer, 2019. ISBN 978-80-87963-84-5

³⁷ Tamtéž

deprivované. Vágnerová definovala deprivaci takto: „*Deprivace je stav, kdy některá z objektivně významných potřeb není uspokojována v dostatečné míře, přiměřeným způsobem a po dostatečně dlouhou dobu.*“³⁸ Deprivace může ovlivnit psychické rozpoložení jedince. Rozsah důsledků je velmi individuální, ale pokud je jedinec deprivován už od dětství, existuje velká pravděpodobnost, že bude závažnější a dlouhodobější. Důležitá u dětí z těchto prostředí je pozitivní motivace ke vzdělání. Mnoho z nich nemá dobré návyky z domova. Neumí se učit a nemají disciplínu pro vypracování úkolů a cvičení, které jim pedagogové zadávají. Motivovat je potřeba ale i rodiče. Pokud škola efektivně zapojí rodinu a spolupracuje i třetí strana, jako jsou neziskové nebo nízkoprahové organizace, dítě může své znalosti a schopnosti posouvat dále za podpory všech těchto stran.

3.2 Předškolní vzdělávání

Předškolní vzdělávání je nezbytné k vývoji dítěte, jeho návyků a utváření prvních sociálních vztahů. V mateřské škole na dítě působí současně mnoho vlivů, a to výchovných i vzdělávacích. Předškolní vzdělávání má rozvíjet, podporovat a motivací směřovat k dosažení znalostí a kompetencí školáka.

Děti, které jsou přijímány do mateřské, bývají ve věku 3-6 let, výjimečně dvouleté, a to v případě, že MŠ nemá naplněnou kapacitu. Vzdělávání v mateřské škole je v ČR nepovinné, ale do roku 2017 je pro děti, které dosáhnou pátého roku věku do začátku školního roku, povinné až do nástupu do školy. Přednostní přijetí do MŠ mají děti od 3 let, děti, které mají spádovost (tj. trvalý pobyt v dané lokalitě) do vybraného školského zařízení a děti z dětských domovů z dané části. Alternativami mohou být lesní školky, dětské skupiny (DS) nebo individuální vzdělávání dítěte.³⁹ V poslední době jsou dětské skupiny velmi aktuálním tématem z důvodu nedostatku míst ve státních mateřských školách. Dalším důvodem je pracovní vytíženost rodičů. Pokud umístí dítě do DS, mohou pracovat a do tří let věku zároveň pobírat příspěvek na dítě od státu. Individuální vzdělávání dítěte mimo MŠ je též trendem, který v ČR narůstá. Volí ho rodiče, kteří pracují z domova, mají pružnou pracovní dobu nebo působí jako OSVČ. Jako výhodu lze považovat volnost cestování, čímž se dítě učí prakticky poznávat svět. Děti, které jsou takto vzdělávány, docházejí jen na přezkoušení, aby prokázaly, že splňují vzdělávací plány. V posledních letech vznikají diskuze o důležitosti vzdělávání, a to hlavně toho předškolního. Ukázalo se, že investice do kvalitního předškolního vzdělávání je výhodou díky své návratnosti pro společnost, ale i dítě samotné. Vnímání kvality je

³⁸ VÁGNEROVÁ, Marie. In: *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014, s. 43. ISBN 978-80-262-0696-5.

³⁹ Zákon č. 561/2004 Sb., §34

však v každé zemi odlišné. Investice do kvalitního vzdělávání a péče v raném dětství se zúročí ve formě lepšího života pro celou společnost. To platí zvláště pro děti ze znevýhodněných skupin, které tak dostanou šanci na vyrovnání šancí s dětmi z běžných rodin a dosažení svého plného potenciálu. Evropské vzdělávací politiky proto kladou velký důraz na podporu dostupných a kvalitních služeb rané péče pro všechny děti.⁴⁰ Aktuálním problémem v otázce předškolního vzdělávání v ČR je nedostačující investování do kvality pedagogických pracovníků a přetěžování systému kvůli nedostatku pedagogů. Mnoho MŠ je na maximu své kapacity, a ředitelé tak přijímají i nedostatečně kvalifikované učitele.

Další záležitostí, která je velmi aktuální, je vysoký počet dětí s odkladem povinné školní docházky. Každým rokem se zvyšuje jejich počet a důvodů se objevuje několik. Jedním z nich je nárůst specifických poruch učení u dětí, a tak PPP nedoporučují nástup do ZŠ. V neposlední řadě to je nárůst cizinců s odlišným mateřským jazykem, na které není školství připraveno. Pedagogové neví, jak s těmito dětmi pracovat, jelikož je zde velmi hluboká propast v jazykové bariéře. Tyto situace spadají také do počtu případů odložení školní docházky z důvodu neznalosti jazyka. V ČR mimo mateřské školy existuje ještě jeden druh vzdělávání, jimž jsou přípravné třídy nebo také tzv. nulté ročníky. Ty jsou zřizovány pro děti v roce před zahájením povinné školní docházky. Přispívají k lepší adaptaci dítěte na školu, odstraňují některé příčiny pozdějších neúspěchů. Aktivity zde realizované přispívají k rozvoji jazyka, řeči, logického myšlení, jemné motoriky, a hlavně učí děti návykům nutným ke zvládnutí školy. Toto jsou však jen dílčí kroky při řešení problémů vzdělávání dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí, především pak romských žáků. Nevýhodou těchto tříd může být fakt, že je navštěvují převážně děti se sociálním znevýhodněním. Děti tak nenaváží přátelství s vrstevníky z majoritní společnosti.⁴¹

⁴⁰ SYSLOVÁ, Zora; BORKOVCOVÁ, Irena a PRŮCHA, Jan. *Péče a vzdělávání dětí v raném věku: komparace české a zahraniční situace*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2014. ISBN 978-80-7478-354-8.

⁴¹ Tamtéž

4 Vzdělávání dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí

Při začleňování žáků z vyloučených lokalit (převážně romských) v oblasti vzdělávání hovoříme o inkluzi nebo integraci. Podstatou integrace je začlenění jedince nebo skupiny se stejnými specifickými zvláštnostmi do podmínek, které považuje většinová společnost za svůj standard. Naopak inkluze se zaobírá společným vzděláváním všech bez ohledu na etnické zázemí, náboženské vyznání, úroveň schopností a dovedností.⁴² Hlavním cílem inkluzivního vzdělávání je zapojení všech žáků stejným způsobem bez rozdílů. Základní principy spočívají ve vzdělávání dětí stejně a společně a podpoře vztahů mezi žáky. Důležitým bodem je i spolupráce všech, kteří se na vzdělávání dítěte podílejí (škola, pedagog, asistent, rodiče a další) a navzájem se informují.

Před vstupem do prvního ročníku ZŠ jsou děti na doporučení pediatra či instituce předškolního vzdělávání posílány k vyšetření do pedagogicko-psychologické poradny. Vyšetření se zaměřují na posouzení úrovně školní zralosti a inteligenčních schopností. Do speciálních škol jsou pak zařazovány na základě odborného psychologického a pedagogického vyšetření, jehož základ tvoří inteligenční testy sestavené podle průměru běžné populace předškolních dětí, které ovšem nezohledňují odlišnou sociální a kulturní zkušenost romských dětí. Výsledky inteligenčních testů poukazují u drtivé většiny na omezené inteligenční schopnosti. Ze zkušeností ale víme, že většina romských dětí neuspěje v testu školní zralosti nikoli z důvodů snížených intelektuálních kvalit, ale kvůli odlišné výchově a rozvoji v dětství.⁴³ V dnešní době se od praxe umístování těchto žáků do speciálních škol ustupuje a dochází ke snaze děti integrovat do běžných škol. Tento proces ale není zdaleka u svého konce. Mé osobní zkušenosti tuto teorii potvrzují. Romské děti, s nimiž v rámci neziskové organizace pracuji často navštěvují speciální školu. Některé z nich zde dosáhly lepších studijních výsledků, zejména díky individuálnímu přístupu. Většina dětí ale končí v tomto zařízení právě kvůli specifickým potřebám, které pedagogové v běžných školách nezvládají či nechtějí řešit.

Přestože mnozí dětští psychologové hovoří o neadekvátnosti těchto testů při stanovení IQ romských dětí, o potřebě nově interpretovat výsledky testů u romských dětí a o tom, že intelekt člověka se dotváří kolem devíti let věku, je většina romských dětí právě díky těmto testům považována již v 6–7 letech za děti se sníženou inteligencí. Na základě výsledků testů je většina vyšetřovaných romských dětí pro údajně omezený intelekt hraničící s mentálním defektem zařazována do speciálních škol. Některým dětem stačí jen delší časový úsek na to, aby zvládly to,

⁴² BALABÁNOVÁ, H. Romské děti v systému českého základního školství a jejich následná profesionální příprava a uplatnění: Romové v České republice (1945-1998). Praha: Socioklub, 1999. Sešity pro sociální politiku. ISBN 80-902260-7-8.

⁴³ PÁCHOVÁ, Anna. Proč romské děti selhávají v inteligenčních testech? Pedagogika [online]. 2013(1), 54-69 [cit. 2024-04-05]. Dostupné z: <https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=268%20title=>

co jiné děti. Bohužel mnoho romských dětí není vhodně připraveno na zahájení školní docházky. Úspěšné dokončení školní docházky zvládá ve srovnání s neromskými spolužáky jen asi polovina romských dětí.⁴⁴ Povinná školní docházka může být odložena o jeden školní rok, jestliže žák není duševně či tělesně vyspělý. Děti ze sociálně znevýhodněného prostředí dostávají odklad z výše uvedených důvodů velmi často. Český vzdělávací systém nabízí i možnost dodatečného odkladu tzn. dítě může být vráceno ze školy zpět do předškolního vzdělávání. To je však možné jen v průběhu prvního pololetí.

4.1 Odlišnost ve vzdělávání romských dětí

Vzdělání nepatří mezi základní hodnoty Romů. Rodiče jsou často negramotní a nevidí důvod, proč by své děti měli posílat do školy. Na školu a učitele často pohlíží jako na nepřátele a děti ke vzdělávání nemotivují. Dalším problémem je jejich jazyková vybavenost. Děti jsou zvyklé doma mluvit směsí romštiny s češtinou, což jim brání v porozumění učivu, především českému jazyku. Většinou před nástupem do školy nechodí do mateřské školy, ani se jinak předškolně nevzdělávají. Dítě vyrůstá ve společnosti ostatních romských dětí nebo v prostředí početné vícegenerační rodiny čímž jsou ještě více izolované od majoritní společnosti. V minulosti se romské děti na běžné ZŠ téměř nevyskytovaly. Byly automaticky zařazovány do speciálních škol nebo tam byly v průběhu první třídy přeřazeny na základě výsledku testů, které prováděly pedagogicko-psychologické poradny. Testy byly ovšem určeny pro děti z majoritní společnosti a vycházely z předpokladu, že všechny děti mají průměrné intelektové schopnosti a znalosti. Typickým způsobem jejich učení je samočinné učení, dítě vnímá to, co dělají ostatní. Rodiče je nenutí dělat to, co jim nejde. Děti se podílejí na rozhodování s dospělým, nejsou zvyklé samostatně řešit úkoly, což se od nich ale ve škole očekává. Prosociálně vyloučené Romy je důležitá přítomnost a okamžité výsledky.⁴⁵ Většina romských dětí se v domácnosti učí se staršími sourozenci, jelikož rodiče nemají znalost látky nebo nerozumí zadání. Bohužel se ale stává, že starší sourozenci za mladší dělají úkoly sami. Nejčastěji to bývá u matematiky a českého jazyka. Setkala jsem se i s tím, že úkol z psaní písmen vypracovával rodič za dítě. Důvodem bylo, že dítěti se nechtělo a rodiče neměli trpělivost dítě motivovat k samostatnému splnění úkolu. S tímto přímo souvisí romská kultura, která Romy nevedla k trpělivému úsilí k vytvoření lepších životních podmínek. Tato kultura neformovala jen duchovní a materiální statky, ale také povahové vlastnosti těch, kteří je utvářeli. Produktem romské kultury je tak:

⁴⁴ POKORNÁ, Věra. *Teorie, diagnostika a náprava specifických poruch učení*. Praha: Portál, 1997. ISBN 9788071781356.

⁴⁵ BAKALÁŘ, Petr. *Psychologie Romů*. Kontroverzně. Praha: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-180-8.

- malá vytrvalost při překonávání překážek
- rychlé opouštění cílů při neúspěchu
- netrpělivost
- úmyslná slabá pozornost
- vznětlivost
- spoléhání na ostatní
- orientace převážně na okamžitý pozitivní prožitek průběhu a výsledků činností.⁴⁶

Výše jmenované body představují ty překážky, které dětem nástup do školy nejvíce komplikují. V mnoha případech mají navíc problém s rozhodováním se a nemají rozvinutou jemnou ani hrubou motoriku. V neposlední řadě postrádají znalost světa z praktického úhlu pohledu. Pokud bychom jsme si ale měli zmínit něco, v čem mají tyto děti naopak oproti majoritě výhodu, je to rozhodně jejich schopnost postarat se o sebe samy již od útlého věku.

Důvody neúspěchu romských žáků jsem zde již zmiňovala. Kromě těchto důvodů neúspěchu romských žáků se objevují i další komplikace, kterými jsou například nízká informovanost rodičů a nedostatečná připravenost pedagogů na práci s romskými dětmi. Romští žáci často propadají již na prvním stupni a není výjimkou, že opakují první ročník. Na druhém stupni se situace často opakuje. Mnoho žáků propadá a stává se, že opouští školu již v 7. nebo 8. ročníku, jelikož splní povinnost devítileté povinné docházky.

Na druhém stupni se připojuje další problém, a tím je záškoláctví. Existují dva jeho druhy. V prvním případě rodiče o záškoláctví vědí a snaží se jej všemi způsoby omlouvat. V druhém případě jsou děti skutečně poslány do školy, do které ale nedorazí, což vede k velké absenci. S těmito situacemi dochází mnoha učitelům trpělivost. K tomu se často pojí nátlak ze strany ostatních pedagogů či rodičů dalších dětí ze třídy nesouhlasících s přítomností romských spolužáků ve třídě svých dětí, což má za následek nízkou snahu záškoláctví řešit.⁴⁷ Z mých zkušeností rovněž vyplývá, že u rodin s více dětmi se často o záškoláctví vůbec neví, což opět souvisí s absencí zájmu o vzdělání a volný čas potomků.

⁴⁶ ČÍŽKOVÁ, J. Specifika romských dětí při začleňování do české společnosti i Otevřené otázky sociální pedagogiky. Sborník z konference Multikulturní výchova v období globalizace konané na Pedagogické fakultě v Olomouci 21. a 22. 11. 1999. Praha, Grada, 2000.

⁴⁷ ŠOTLOVÁ, Eva. Vzdělávání Romů. Vyd. 4. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246- 1909-5

Téma spojené se vzděláváním dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí, kam patří z „větší poloviny“ romští žáci, jsou podpůrná opatření ve škole. Ta jsou žákům ve školách poskytována bezplatně. Zahrnují poradenství, úpravy hodnocení či obsahu a formy učiva. Jedním z aktuálně nejčastějších opatření je přítomnost asistenta pedagoga. Jeho hlavním úkolem je pomoc v hodinách žákům, kteří látku nechápou nebo vyžadují pomalejší tempo. Asistenti poskytují v hodinách podporu nejen žákům, ale i pedagogům. Pomáhají při přípravě hodin, s organizací třídy a vedením vyučování. Většinou bývá přítomen jeden asistent pedagoga na třídu. Avšak to není vše, co asistenti dělají. Náplní jejich práce je i komunikace s rodiči žáků za cílem pochopení zázemí dítěte a společná práce s cílem najít vhodnou metodu výuky žáka.⁴⁸ Bohužel v dnešní době MŠMT plánuje snížit početní stav nepedagogických pracovníků na školách, kam se řadí i zmínění asistenti pedagoga. Ti se ale už stali neodmyslitelnou součástí většiny škol, potažmo tříd. Těžko si tak lze představit, jak třídy, kam spadá průměrně jeden asistent na 3 děti, budou fungovat. Sám pedagog si při počtu 32 žáků na třídu bude muset poradit s dětmi s podpůrnými opatřeními a věnovat jim individuální přístup a hlavně čas.

4.2 Školní (ne)úspěšnost romských žáků

Z výsledků analýzy od společnosti GAC vyšlo, že děti, které byly identifikovány jako romské, jsou oproti ostatním dětem mnohem méně úspěšné ve škole. Propadnutím nebo odchodem opustí třídu až polovina dětí ze sociálně vyloučeného prostředí. Situace je přitom horší u chlapců než u dívek. Školní neúspěšnost je dána mnoha faktory, jako příklad může posloužit již několikrát zmíněné rodinné prostředí s absencí podpory rodičů, absence předškolního vzdělávání, ale třeba také jazyková nevybavenost. Další příčinou může být i pedagog, přesněji jeho přístup. Zjistilo se, že pedagogové často podhodnocují závažnost sociálního vyloučení u dětí romského etnika. Velké riziko představují odchody dětí na specializované školy s velkým podílem Romů. Alarmujícím výsledkem je rovněž to, že romské děti mají jen poloviční šanci na dokončení ZŠ oproti svým vrstevníkům.⁴⁹ Ačkoli jsou speciální školy v ČR na ústupu, stále existují. Negativní efekt spočívá ve velké podílu romských dětí, které nejsou vůbec nuceny vystoupit ze svého přirozeného sociálního a etnického prostředí. Nepřijdou tak do kontaktu s jinými vrstevníky a nebudují nová přátelství, uzavírají se do svých zavedených sociálních bublin. Speciální školy mají v oblibě hlavně rodiče

⁴⁸ NĚMEC, Zbyněk. Asistence ve vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním. Praha: Nová škola, 2014. ISBN 978-80-903631-9-9.

⁴⁹ SOCIOLOGICKÝ VÝZKUM ZAMĚŘENÝ NA ANALÝZU PODOBY A PŘÍČIN SEGREGACE DĚTÍ, ŽÁKYŇ, ŽÁKŮ A MLADÝCH LIDÍ ZE SOCIOKULTURNĚ ZNEVÝHODŇUJÍCÍHO PROSTŘEDÍ [online]. 2009 [cit. 2024-04-09]. Dostupné z: https://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_Vzdelanostni_drahy_a_sance_romskych_deti.pdf?langSEO=documents&parentSEO=nase_prace_vystupy&midSEO=GAC_Vzdelanostni_drahy_a_sance_romskych_deti.pdf

těchto dětí. Vidí v nich výhody, jimiž jsou například snížené nároky na výstupy dětí, pomalejší tempo výuky a celkově nižší nároky oproti běžným školám. Často se stává, že dítě, ač inteligentně srovnatelné s majoritními dětmi, je umístěno do třídy na speciální škole kvůli přání rodičů. Ti si ale mnohdy neuvědomují, že tímto dítěti naopak škodí.

Dalším typem školní neúspěšnosti je propadnutí. Mezi rizikové třídy patří první a pátý ročník na základní škole. Důvodů se nabízí hned několik. V první třídě se děti setkávají s velkým návalem informací, nového učiva a dovedností, jimž se musí naučit. Další kámen úrazu může představovat i zodpovědnost docházky a přípravy na doučování. Bohužel děti, které nedocházely pravidelně do předškolního vzdělávání správné návyky nemají, a i to pro ně může zhoršit průběh první třídy. Pátý ročník klade na děti nezvyklé nároky. Zvyšuje se jim počet předmětů a požadavků na jejich splnění. Souvisejícím faktorem je i postupný přesun na druhý stupeň ZŠ. Absence roste společně s věkem a ročníkem. I ta může souviset s neúspěchem a nepřímo jej ovlivňovat. Zmíněné záškoláctví je dalším nedostatkem u dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí, převážně Romů. Pokud zákonný zástupce nedbá na povinnou školní docházku nezletilého či mu dokonce vědomě dovoluje školu nenavštěvovat, hrozí mu v očích zákona až 2 roky odnětí svobody za ohrožování výchovy dítěte.⁵⁰ Bohužel rodiny si často neuvědomují následky omlouvání dětí ze školy. V této problematice mohou figurovat i praktičtí lékaři, kteří žákům omlouvají lékařským potvrzením i několik desítek zameškaných hodin. To vše se odvíjí od způsobu nahlížení rodin na vzdělávání svých dětí. Děti si tak neosvojují pozitivní návyky, naopak se učí, jak mohou své povinnosti obcházet a vyhýbat se jim.

4.3 Vliv rodiny na vzdělávání dětí ze sociálně znevýhodněných lokalit

Důležitou roli ve vzdělávání dětí hrají jejich rodiny, a to převážně rodiče. Tato informace v této práci zazněla už několikrát. Důležitá otázka zní: proč rodiny nepodporují své děti v cestě za vzděláním. Důvodů může být několik. Tím převažujícím je názor nevzdělaných rodičů, kteří nepovažují vzdělání za důležité. Bohužel ti často řeší existenční problémy a na vzdělávání dětí se dlouhodobě nesoustředí. Vliv rodičů, stylu výchovy, ale i sociokulturního postavení rodiny může toto ovlivňovat. K všem těmto vnějším vlivům musíme přidat i vrozené dispozice dítěte.⁵¹ Říká se, že děti v nasávání informací fungují jako houby. To platí i v oblasti postojů. Mnoho dětí slyší názor na školu od svých rodičů, sourozenců a obecně ze svého blízkého okolí. Tyto názory si pak dítě osvojí a vytvoří si na základě nich ke škole negativní vztah. Z těchto důvodů mnoho dětí do školy

⁵⁰ Zákon č. 40/2009 Sb

⁵¹ KALEJA, Martin. Determinanty hodnotových konstruktů ve vzdělávání romských žáků základních škol. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2013. ISBN 978-80-7464-233-3.

nechodí, neboť jim chybí pozitivní podpora a motivace ke vzdělávání. Často od svého okolí slyší fráze typu: „škola je k ničemu, škola není potřeba, já ji taky nemám a žiju.“ U dětí ze znevýhodněných lokalit to platí ještě o stupeň více. V jejich případě je negativní postoj ke škole umocněn generačně, což má na pro nás stěžejní mladou generaci značný dopad.

Posílením v postoji ke vzdělávání můžou dopomoci svou spoluprací rodiny a školy, případně i neziskové organizace a sociální služby. Rodiny se školou komunikují jen do té doby, než se vyskytnou problémy, které je potřeba aktivně a rychle řešit. V tuto chvíli se rodiče stahují a komunikace, která doposud fungovala, upadá. S narůstajícími obtížemi a komplikací žákovy situace zájem o řešení situace rodiči zaniká. Stává se, že rodiče řeší nevhodné chování dítěte hrubým a nevhodným trestem, kterým může být i fyzické bití.⁵² Z mé zkušenosti s rodinami v těchto podmínkách funguje i negativní motivace ze strany OSPOD. Jedná se často o pohrožení odebráním dítěte, pokud dítě nezačne řádně docházet do školy. Přestože jde o sporné řešení problému, stává se, že na tuto pohrůžku nespolupracující rodiny slyší. Dalším osvědčeným přístupem může být spolupráce neziskových organizací se všemi zúčastněnými stranami, tj. školou, rodinou, dítětem, ale i úřady. Případová setkání jsou jednou z pozitivních variant, při nichž se může rozvinout úspěšná spolupráce všech zainteresovaných ve prospěch dítěte.

⁵² KALEJA Martin. Romové a škola versus rodiče a žáci. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2011. ISBN 987-80-7368-943-8.

5 Praktická část

Tuto část své bakalářské práce bych chtěla věnovat interpretaci zjištěných poznatků, které navazují na teoretickou část této práce. Oblasti se související s tématem jsou: romská menšina, vzdělávání dětí ze sociálně vyloučených lokalit a sociálním vyloučením. Výběr rodin do kazuistik souvisí se sociálními překážkami, které děti musí ve svém životě překonávat.

5.1 Cíl výzkumu

Cílem praktické části mé bakalářské práce je představit rodiny a bariéry ve vzdělávání, s nimiž se potýkají. Jak tyto bariéry limitují vzdělávání dětí? Život lidí v sociálně vyloučených lokalitách je spojen se stigmatizací prostorovou, materiální, společenskou ale i etnickou. Jsou rodiče schopni podporovat děti ve vzdělávání a dokáží přizpůsobit chod domácnosti domácí přípravě dětí? Tyto otázky se mi při zjišťování informací od rodin, sociálních pracovníků, lektorů doučování a rodinných poradců honily hlavou.

Výzkum byl zaměřen na celé rodiny v širším pojetí. Snažila jsem se více přiblížit jednotlivé děti z daných rodin. Dílčími motivy bylo i představení bytových podmínek rodin, stejně jako předškolní a školní docházky jednotlivých dětí. Hlavním cílem však bylo propojit teoretickou část s příklady z praxe – identifikovat hlavní bariéry ve vzdělávání dětí ze sociálně vyloučených lokalit.

5.2 Metoda výzkumu

Jako výzkumnou metodu své bakalářské práce jsem zvolila případovou studii neboli kazuistiky. Tuto metodu jsem po pečlivém zvážení zvolila místo původně plánovaných rozhovorů s jednotlivými rodinami. Za riziko jsem zde považovala přímé dotazování rodičů ve věci problematiky jejich dětí a bydlení, jež by mohlo vést i k druhotnému zraňování – vracení se k nepříjemným okamžikům života rodin. Tyto informace jsou zároveň nuceni opakovat při řešení problémů s policií, pracovníky OSPOD a mnoha dalšími.

Případová studie znamená detailní zkoumání jednoho případu. V časovém úseku sbíráme co nejvíce dat týkajících se jedince nebo malé skupiny. Zachycujeme složitosti a překážky případu, popisujeme vztah mezi subjekty, abychom ukázali všechny náležitosti. Díky tomuto hloubkovému prozkoumání můžeme dále lépe rozumět i jiným případům, které se na první pohled nezdají podobné. Existuje několik typů případové studie, já jsem ve své práci použila osobní případovou

studii. Zde se věnujeme i minulosti, důležitým životním situacím a zkoumáme faktory, které mohou ovlivňovat život jedince.⁵³

Informace k rodinným kazuistikám jsem získala ze spisových dokumentací v rámci neziskové organizace a pomocí rozhovorů s mými kolegyněmi, které s rodinami dlouhodobě spolupracovaly nebo spolupracují. Většina spisů obsahovala zápisy z rodinných konferencí, z rozhovorů s rodiči ale i dětmi a také zprávy ze škol. Některé školy, převážně třídní učitelé dětí, s námi velmi ochotně spolupracují a hledáme tak společně nejlepší řešení pro naše klienty a jejich děti. Složky jsou vedeny dlouhodobě v řádu měsíců, ale i let. Data v kazuistikách tedy nejsou jen z poslední doby, ale poskytují plošný vhled do naší dlouhodobé spolupráce.

U případových studií je kladen důraz i na správné porozumění případu v přirozeném prostředí. Proto je tento typ výzkumu používán při práci s rodinami nebo skupinami, kde zjišťujeme celý systém, ne pouze izolované vzorky. Metoda sběru dat tak zahrnuje pozorování, rozhovory, či analýzu dokumentů.⁵⁴ I díky přirozenému prostředí můžeme vidět reálné chování, vztahy, ale i rozpory mezi jednotlivými lidmi. V nepřirozeném prostředí se totiž mohou lidé chovat jinak, což zkresluje jednotlivé části kazuistik.

Při zpracovávání složek a kazuistik k nim byl kladen důraz převážně na informace spojené s dětmi – jejich vzděláváním, rodinným zázemím, domácí přípravou, ale také na celkový pohled na danou situaci pojící se s bydlením ve vyloučené lokalitě. Všechny tyto aspekty mohou ovlivňovat postavení rodičů ke vzdělání.

5.3 Analýza posbíraných dat

U kvalitativních výzkumů se s analýzou dat setkáváme už ve fázi jejich sběru. Tento proces se opakuje až do doby, kdy se výzkumník rozhodne, že má dat dostatek a dosáhl svého cíle. To je rozdíl mezi kvalitativním a kvantitativním výzkumem, kde nejdříve posbíráme data, která analyzujeme až v další fázi. Rozlišují se dva typy analýz, a to analýza orientovaná na proměnné a analýza orientovaná na případy.⁵⁵ Obě mají svá využití a významy, ale já osobně jsem se zaměřila na typ druhý. Vnímám případ jako celek a hledám následky uvnitř případu. Tato metoda je vhodnější při hledání konkrétních aspektů v životě jedince např. důležité milníky a rozhodnutí.

⁵³ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Páté, přepracované vydání. Praha: Portál, 2023. ISBN 978-80-262-1968-2.

⁵⁴ ŠVARŤÍČEK, Roman a ŠEĎOVÁ, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

⁵⁵ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Páté, přepracované vydání. Praha: Portál, 2023. ISBN 978-80-262-1968-2.

Všechny kazuistiky nejsou stejného charakteru, ale vyznačují se společnými rysy – ty poté porovnáváme, a tak můžeme v závěru interpretovat výsledky u jednotlivých rodin. Pro potřeby mé práce byly předem vybrány děti, které spadají do kategorie ohrožených v důsledku sociálního vyloučení.

5.4 Charakteristika výzkumného vzorku

Pro zpracování kazuistik v praktické části této práce bylo vybráno pět rodin s dětmi, které jsou žáky základních škol a plní povinnou školní docházku. Díky tomu, že nezisková organizace s rodinami spolupracuje už mnoho let, můžeme vidět děti vyrůstat ve svých rodinách. Zároveň s rodinami máme velmi dobré vztahy, a tak k nám mají důvěru a svěřují se nám se svými problémy. Všechny rodiny pochází z téhož města a převážně také z jedné vyloučené lokality. Dalším pojítkem je i etnická stránka – všechny tyto rodiny jsou romského etnika.

U všech vybraných případů se v určitých obdobích začaly objevovat problémy s povinnou docházkou do mateřské nebo základní školy. A tak prvním společným znakem uvedených kazuistik je problém se vzděláváním dětí. Rozsah problému docházky je v každé rodině jiný – někde se jedná jen o drobné zaškobrtnutí a někde o výraznější problém, který musí řešit i další instituce kromě školy. Dalším společným tématem je absence domácí přípravy na školu a chybějící školní pomůcky. Bytová situace a život ve vyloučené lokalitě je jen dalším příkladem, že vybrané rodiny mají něco společného. Většina z nich bydlí, nebo nějaký čas bydlela, ve vyloučené lokalitě zvané „pekárna“. Byty zde jsou ve velmi špatném stavu z hlediska hygieny ale i bezpečnosti. Společné prostory jsou ve stavu rozkladu, bez světel a schody nemají zábradlí.

Některé vybrané rodiny se s finančními a bytovými podmínkami potýkají déle a některé se dokázaly odtrhnout a odstěhovat se mimo vyloučené adresy. S řešením tohoto problému jim pomáhaly neziskové organizace ve městě, bohužel se to nepovedlo u všech rodin natrvalo. I přes častou nabízenou pomoc se rodiny nacházejí v obtížných situacích. Mnohdy si vybírají mezi sebou a dětmi, mezi jídlem a bydlením a tak podobně.

5.5 Etika výzkumu

Spolupráce mezi naší organizací a rodinami je postavena na vzájemné důvěře. Díky mnoholeté spolupráci se tato důvěra u některých rodin dokázala posunout na velmi vysokou úroveň, kdy některé pracovnice chodí k rodinám na návštěvy a jsme zváni na rodinné oslavy. I díky tomu se nám klienti svěřují s osobními problémy. Rodiče ani děti kvůli této práci nebyli vystaveni přímým otázkám ve formě dotazníku nebo rozhovoru, ale byly získány při běžné komunikaci, šetření nebo schůzkách.

Z důvodu citlivosti tohoto tématu, zachování mlčenlivosti u pracovníků v sociálních službách a dle zákona 110/2019 Sb.⁵⁶. Byly kazuistiky zpracovávány s důrazem na zachování anonymity rodin. Nejsou zde zmíněna jména, názvy organizací, adresy škol ani bytů, kde rodiny žijí. Pohlaví dětí a počáteční písmena jsou v textu pozměněna. Bylo vynaloženo úsilí o co největší anonymitu rodin, aby dle popisu nebylo možné identifikovat děti a jejich zázemí.

5.6 Kazuistiky

Pro účely zpracování jsem vybrala jednotlivé případy rodin s dětmi ve školním věku, které se potýkají s překážkami sociálního vyloučení ve vzdělávání. Informace, které zde uvádím vycházejí z mého pohledu jakožto lektora doučování v neziskové organizaci za pomoci konzultací s poradkyní pro rodiny, ředitelky a dalších kolegů. Při doučování si vedu záznamy o poznatcích týkajících se spolupráce dítěte a rodiny a vývinu jednotlivých schopností dítěte. Všechny rodiny jsou romského etnika. U dětí z těchto rodin jsou vidět různá sociální znevýhodnění, která mají příčinu působením různých faktorů a jejich kombinací.

5.6.1 Rodina A

Rodina

Rodina se skládá ze dvou dospělých a jednoho dítěte, přesněji se jedná o prarodiče (rodiče otce dítěte) a jejich vnuka. Dítě vyrůstá od nízkého věku se svými prarodiči, ačkoli jeho matka má další děti, které si nechala ve své péči. K se s matkou vídá, ale velmi nepravidelně. Ve velmi úzkém vztahu s rodinou je dcera prarodičů K, která vychovává jedno dítě. Ta se v domácnosti během dne často vyskytuje.

Bydlení

Rodina žije ve vyloučené lokalitě, na okraji středně velkého města. Žijí v pronajatém bytě velikosti cca 35–40 m², ve sníženém přízemí bytového domu, který byl původně nebytovým prostorem. Dítě má svou postel ve sdíleném pokoji s prarodiči. Od spací místnosti je oddělena kuchyňská část a prostor s koupelnou a pračkou. Teplo v bytě zajišťují malá kamna na dřevo. Byt je vybaven velmi skromně, ale odpovídá nižšímu standardu. Výhodou je samostatný vchod z ulice a koupelna s toaletou jen pro tuto rodinu. Rodina se několikrát stěhovala v rámci města, kde bylo již možné získat trvalé bydliště, později díky trvalému pobytu dosáhla na sociální bydlení, ale nakonec o něj přišla. Důvodů bylo několik. Jedním z hlavních bylo, že si do bytu nemohli zvat přátele a rodinu, na

⁵⁶ 110/2019 Sb.

což byli z předchozího bydlení zvyklí. Sousedům návštěvy vadily, a tak si stěžovali. Vzniklo tak podezření, že nejde pouze o návštěvy, ale že dané osoby v bytě také bydlí, což by bylo v rozporu se smlouvou. Ta byla sepsána na přesný počet uživatelů bytu a na konkrétní lidi. Proto se rodina přestěhovala zpět do původního obydlí.

Finanční situace

Finanční situace v rodině není zrovna pozitivní. Ani jeden z dospělých nedostává důchodcovské dávky, pouze muž pobírá invalidní důchod, společně pak pobírají příspěvek na dítě – pěstounství. Jelikož rodina bydlí v bezdoplatkové zóně, nedostávají příspěvek na bydlení.

Vzdělávání dítěte

Chlapec byl v útlém věku matce odebrán z důvodu vážného zanedbávání a umístěn do kojeneckého ústavu. Z ústavu si ho vzali prarodiče, kteří chlapce dostali do péče. K nechodil do MŠ, jelikož neměl trvalý pobyt v daném městě a v místní MŠ nebylo pro tyto děti místo. Navštěvoval ale předškolní klub v naší neziskové organizaci. Tam docházel asi od svých 3 let věku až do předškolního věku. Ani v předškolním věku MŠ nenavštěvoval. Povinný ročník neabsolvoval fyzicky v žádné MŠ. Byl zapsán do místní MŠ, kde se povedlo s ředitelkou domluvit zapsání k povinnému předškolnímu vzdělávání individuální formou. Prezenčně navštěvoval předškolní klub a v MŠ bylo realizováno ověřování očekávaných výstupů povinného předškolního vzdělávání. Měl odklad školní docházky, a tak nastoupil do školy po 7. roce.

Základní školou dosud procházel s menšími problémy spojenými se specifickými poruchami učení. Nyní je v 5. třídě a hrozí mu propadnutí z několika předmětů. Prarodiče se snaží, aby K plnil své školní povinnosti. K chodí na individuální doučování do školy i do neziskové organizace a navštěvuje také skupinové doučování. Aktuálně se řeší jeho velká absence v posledních měsících, kdy školu často vynechával. Prarodiče si uvědomují, že vzdělání je důležité a spolupracují se všemi stranami se snahou docílit toho, aby chlapec chodil do školy rád a v hodinách se více snažil.

K navštěvuje dva zájmové kroužky, a to fotbal a florbal. Obojí ho baví a prarodiče se ho snaží vést ke sportu, a k tomu se pojící disciplíně. K chodí na tréninky a zápasy. Tyto náklady zatím rodina zvládá, ale obává se, že bude K muset jeden z kroužků opustit z důvodu vysokých finančních důvodů.

5.6.2 Rodina B

Rodina

Tato rodina je velmi početná. Žijí v ní 2 dospělí a 6 dětí ve věku pod 18 let. Nejstarší dcera, které bude aktuálně 18 let, má dvouleté dítě, s jehož výchovou jí pomáhají rodiče. Rodiče nejsou sezdaní. S naší organizací spolupracují velmi dlouho. V rodině probíhala individuální doučování všech dětí a většina dětí chodila do předškolního klubu naší organizace.

Bydlení

Rodina žije ve vyloučené lokalitě v bytě dispozičně 2+1. Byt je pro tuto rodinu velmi malý a neprostorný. Nachází se kousek od značně frekventované silnice, a tak mají všechen prach a nečistoty v bytě. Bydlí zde už přibližně 10 let a byt se dá přirovnat k nižšímu standardu, co se týká vybavení.

Finanční situace

Ani jeden z rodičů oficiálně nepracuje. Jsou hlášeni na úřadu práce – matka dochází v létě na brigády a otec má pravidelné brigády během celého roku. Tyto brigády jsou však většinou bez pracovní smlouvy, a tak se jedná pravděpodobně o práci tzv. na černo. Nájem většinou zvládnou zaplatit z příjmů, pokud ne, půjčují si peníze mezi sebou v rodině.

Vzdělávání dítěte

V této kazuistice se zaměřím na nejmladší dítě mimo batolete, a to na chlapce M (v květnu 2024 mu bude 11 let). Do 4 let byl s matkou doma. Poté začal navštěvovat předškolní klub organizace, s minimální absencí. Klub nejdřív fungoval třikrát týdně dopoledne, po 2 letech pak pětkrát týdně. Povinné předškolní vzdělávání si plnil individuální formou, prezenčně MŠ nenavštěvoval, pouze předškolní klub neziskové organizace. Mateřská škola, do které byl oficiálně zapsán, sídlila v jiném městě. Tam si rodina chodila pro pracovní listy, které s ním lektorky vyplnily a poslaly do MŠ k ověření.

Před nástupem do školy dostal řádný odklad, a tak se vrátil zpět do předškolního klubu. Tam už byl ale větší a starší než ostatní děti, a to způsobovalo problémy převážně v chování. Dětem předškolního věku byl v předškolním klubu věnován individuální čas, kdy se pracovalo na rozvoji předškolních dovedností. M dostal v neziskové organizaci individuální přípravu na školu. Po nástupu do školy byl v prvním pololetí vrácen zpět, kvůli své nedostatečné školní vyspělosti. Z důvodu nemožnosti docházet do běžné MŠ se smíšeným kolektivem získával dovednosti jen v okruhu dětí z lokality. Přejít na ZŠ byl pro něj tak velkou změnou. Především se potýkal se

změnou kolektivu, který neznal. Na nároky, které na něj byly kladeny, nebyl zvyklý – hlavní potíží měl se soustředěnou prací. Dítě s matkou jsou na sebe vzájemně silně fixováni.

Od 1. nástupu do ZŠ měl hysterické projevy a úzkostné stavy. Stávalo se, že ze školy i několikrát utekl. Stěžoval si na bolesti břicha, když měl do školy vstoupit, udělalo se mu nevolno a zvracel, měl problém tam dojít a zůstat. Škola, na které mu byl udělen dodatečný odklad ho nepřijala, byť to rodině přislíbila. Tím, že rodina spoléhala na ústní domluvu a nepodala řádnou žádost o přijetí do 1. ročníku, neměla nárok na místo pro M. Rodinu tak počátkem nového školního roku provázely starosti s jeho umístěním (nabízeli místo ve vesnické škole, dost vzdálené). Nakonec za intervence neziskové organizace u OSPOD nastoupil do 1. třídy do jiné ZŠ ve stejném městě, kde se povedlo postupně odbourat počáteční úzkostné stavy a docházku v tomto ohledu celkem stabilizovat. Kolektiv třídy, asistentka pedagoga i třídní učitelka ho přijali. M byl vedený také v psychiatrické ambulanci, měl v počátku medikaci, ale ta nefungovala. Doktorka konstatovala jeho nezralost, medikace nakonec vysazena. Před návštěvou PPP pro stanovení nových podpůrných opatření od 1. 9. 2023 byl opět v ambulanci, kde byl zaznamenán pokrok, asistent dál nedoporučen. Absence v průběhu roku narůstaly, ale se vstupem do školy problémy neměl. Začalo se pracovat na jeho větší samostatnosti, zodpovědnosti a důslednosti rodiny vůči jeho školním povinnostem. V létě tohoto roku proběhla rodinná konference s cílem podpory pravidelné docházky M do školy. Od počátku tohoto školního roku začal chodit do školy sám, ale s podzimem absence opět narůstaly, na konci roku zůstal doma měsíc s infekčním onemocněním (impetigo) a od nového roku se ho již nepovedlo dostat do školy. Od listopadu tak nebyl ve škole téměř vůbec. Z důvodu vysoké absence se o rodinu začal zajímat OSPOD. Díky těmto problémům je nyní řešen nástup do střediska výchovné péče a matce hrozí soudní řízení pro zanedbávání školní docházky u dítěte. OSPOD bohužel o této rodině ví už delší dobu, i díky nejstarší dceři, ale v tomto případě nezakročil včas. M byl nedávno na konzultaci u své psychiatricky a opět mu byl doporučen asistent. Konstatována mírná forma ADHD, psychosomatické příznaky úzkosti, školní fobie, rovněž shledána nedostatečná schopnost a ochota plnit povinnosti, spíše projevuje svá přání. Aktuálně se čeká na vyjádření PPP, jestli bude možné na základě doporučení psychiatra opět asistenta přidělit. Těch je ale v nynější době velmi málo a stále bohužel ubývají.

Chlapec nemá žádné zájmové kroužky. Chodí jen s kamarády ven a pomáhá s pracemi v domácnosti. Často pomáhá otci na stavbě, kde má brigády. Do naší organizace docházel na individuální i skupinové doučování, ale na obě aktivity přestal docházet. Důvodů bylo mnoho, ale hlavním byl jeho nezájem. Jak jsem psala výše nemá prakticky žádné zdravé návyky a s tím spojené „závazky“ vůči někomu či něčemu.

5.6.3 Rodina C

Rodina

V rodině nyní žijí nesezdaní partneři společně se třemi dětmi. Muž není otcem ani jednoho z nich. Matka má celkem 5 dětí. Biologický otec dívky, o které chci v této kazuistice psát, se snažil a pomáhal až do těhotenství své partnerky s posledním dítětem. Poté bohužel začal mít problém s drogami a zájem o děti polevil. Finančně rodině moc nepomáhá.

Bydlení

Rodina žije v sociálně vyloučené lokalitě v budově, která je nechvalně proslulá. Jedná se o budovu bývalé pekárny a následně diskotéky. Rodiny zde žijí ve velmi malých „bytech“. Nejde totiž přímo o byty, nýbrž o místnosti se čtyřmi stěnami a malým obyvatelným prostorem. Tato rodina ve svém prostoru má vše, co potřebuje. Má velmi malou koupelnu s toaletou, ale bohužel to není ani samostatná místnost. Žijí ve velmi tmavém koutě pouze s jedním malým oknem. Tma spojená s vlhkostí a nevětráním způsobuje v bytě plíseň. Při psaní této práce se uskutečnila velká kontrola této vyloučené lokality, kde rodina žije. Rodinu navštívili pracovníci hygienické stanice, pracovníce z oboru sociální péče a OSPOD, společně s nimi i policie. Díky této velké kontrole zjistili velmi špatné hygienické podmínky k žití a rozhodli se budovu, kde žije několik desítek lidí, uzavřít. Rodina tedy aktuálně řeší alternativní možnosti bydlení. Její členové nemají ve městě trvalý pobyt a současně s ním ani nárok na sociální byt. Partner však má vůči městu dluhy, a tak nemohou jít společně do městské ubytovny. Vypadá to však, že našli bydlení ve vedlejší budově na stejné adrese. Tato budova prošla kontrolou s podmínkou opravy nutné k bezpečnému životu. Budovy v této vyloučené lokalitě patří soukromníkovi, který zde vybírá velmi vysoké nájem, ale o stav se nestará. Objekt je veden jako sklad, tudíž není určen k bydlení. Zlepšení musí být provedeno do měsíce a půl. (tj. do konce května). Pokud se stav budovy, a hlavně bytů nezlepší, uzavře se celý objekt a rodiny se budou muset odstěhovat, což pro ně bude velmi složité. Dlouhodobě totiž nemohou najít jiné vhodné bydlení.

Finanční situace

Matka obstarává veškerou péči o děti sama – otec na žádné z dětí finančně nepřispívá. Její partner se snaží rodině vypomáhat, ale jelikož nepracuje, nemá pravidelné příjmy. Matka pobírá na nejmladší dítě rodičovský příspěvek. Z důvodu bydlení v bezpoplatkové zóně rodina nedostává žádné příspěvky na bydlení. Dívka s matkou se často stěhovaly v rámci objektu, ale také do jiných měst, převážně z finančních důvodů.

Vzdělávání dítěte

Docházka do MŠ byla velmi nepravidelná, dívka vystřídala různá školská zařízení a předškolní kluby. Nakonec v průběhu povinného předškolního roku docházela do předškolního klubu. Při nástupu do 1. třídy ZŠ se objevily mírné problémy v několika předmětech, a tak N první ročník opakovala. Nyní chodí do 2. třídy a ve škole se jí daří lépe.

Rodina vzdělávání podporuje a snaží se N co nejvíce pomáhat k úspěchu. Dívka navštěvuje naši organizaci v rámci skupinových doučování a volnočasových aktivit, kterých se pravidelně účastní. Nemá další zájmové aktivity, neboť si rodina nemůže dovolit zájmové kroužky financovat.

5.6.4 Rodina D

Rodina

Rodina, o níž budu nyní psát, se skládá ze 6 členů – matky a 5 dětí. Všechny děti jsou školou povinné. Ve společné domácnosti však žijí jen 4 z dětí, nejstarší syn nechce s rodinou bydlet. Otec s rodinou také dlouhodobě nežije. Rodina několik let žila ve Velké Británii, kde se nejmladší dcera narodila. Zaměříme se však na chlapce E, kterému je 12 let.

Bydlení

V České republice se rodina často stěhuje v rámci města nebo do zhruba 10 km vzdáleného sousedního města. Žila dlouhou dobu ve větší vyloučené lokalitě, kde také často měnili byty – vždy z finančních důvodů. Matka byla zpočátku schopna rodinu zajistit. Faktory jako bydlení ve vyloučené lokalitě, nemožnost si sehnat práci, ale i setkání se špatným partnerem a drogami její situaci ovšem rychle zkomplikovaly. Poté se rodina přestěhovala do další vyloučené části. Jedná se o ulici obývanou převážně Romy. V průběhu let bydlela ale také v azylovém domě, který poté opustila. Díky místním neziskovým organizacím se povedlo pro rodinu opatřit výhodně umístěné sociální bydlení.

Finanční situace

Energetické krize v roce 2023 rodinu významně zasáhla. Jejich dodavatel energií zkrachoval, a tak rodina přestala posílat peníze. Novému dodavateli je dále neposílala a začal jí tak vznikat dluh. Kvůli tomu byla nucena opustit sociální byt a přesídlit do jiného města, kde aktuálně žije v azylovém domě. Otec se na finančním chodu rodiny nepodílí a peníze na děti posílá velmi nepravidelně. Matka pracuje, ale často střídá práce.

Vzdělávání dítěte

Zaměříme se nyní na chlapce E. Mateřskou školu navštěvoval částečně v UK a následně i v České republice. Zápis do ZŠ absolvoval v řádném termínu a chlapec do školy nastoupil. Ve škole prospívá dobře, až na výjimku z minulého roku. Musel tehdy psát reparát z matematiky, s přípravou na nějž jsem mu během letních prázdnin pomáhala – zvládl ho, a postoupil tak do dalšího ročníku. Současné údaje o jeho prospěchu nemám, vzhledem k přestěhování rodiny do jiného cestu a přestupu chlapce a jeho sourozenců na jinou školu.

E nenavštěvuje žádné zájmové kluby. Má problémy respektovat autority. Důvodů existuje určitě několik, jedním z nich může být, že dlouhodobě postrádá standardní mužské vzory. Chlapec má velký talent na zpěv a obecně je hudebně nadaný. V rámci volnočasového víkendu naší neziskové organizace si chlapcova talentu povšimly dámy z pěveckého sboru.

Rodina E

Rodina a bydlení

Následující kazuistika se týká dívky M. Ta vyrůstala jen s matkou a svými 4 sourozenci v malé místnosti v budově ve vyloučené lokalitě. Matka měla každé dítě s jiným partnerem, proto je otec M neznámý. Rodina se často stěhovala mezi budovami. Vše píše v minulém čase, jelikož minulý rok (tj. rok 2023) byla M se svými sourozenci odebrána OSPOD a umístěna do DD. Ze dne na den jsme přišli o veškerý kontakt s dětmi a rodinou.

Vzdělávání dítěte

Do MŠ nechodila a povinný předškolní rok neměla splněný ani individuální formou. M neměla řádně udělený odklad, avšak nastoupila do 1. třídy ZŠ v 7 letech. Po několika měsících dostala dodatečný odklad. Byla zapsána do předškolního vzdělávání ve velmi vzdáleném městě, kam s ní poradkyně pro rodiny z naší neziskové organizace jela na ověření očekávaných výstupů.

M evidujeme v docházce do našeho předškolního centra od září 2017 do srpna 2020. Její docházka ovšem byla velmi nízká a nepravidelná. Ve školním roce 2017/2018 docházela pouze v období od září do března, celkově do centra za tuto dobu přišla šestkrát. Ve školním roce 2018/2019 byla situace obdobná, většinu měsíců nepřišla vůbec, celkově dorazila za celý rok desetkrát. Od září roku 2020 nastoupila do 1. třídy, ale docházela jen krátce a velmi nepravidelně – odmítala tam chodit, plakala. V prosinci roku 2020 ředitelka ZŠ rozhodla o dodatečném odkladu povinné školní docházky, aniž by jí byla zajištěna adekvátní předškolní péče. Ve školním roce 2019/2020 byla její docházka v předškolním klubu nejpravidelnější, ale stále poměrně nízká.

Docházela do centra po celou dobu školního roku v průměru asi jednou týdně. Nakonec docházela alespoň do neziskové organizace na individuální doučování. Matka s M absolvovala vyšetření v PPP, jelikož preferovala její nástup do ZŠ Speciální, kam docházely i její starší sestry. Domnívala se, že jinak se bude situace v novém školním roce opakovat. Navíc sama údajně neměla dobrou osobní zkušenost s touto školou a jí samotnou z této školy také jako dítě přeřadili do této ZŠ Speciální. Pracovnice OSPOD, která s rodinou pracovala i ředitelka MŠ považovaly dívku za bystrou, která by běžnou ZŠ zvládla. Jak příběh pokračoval už bohužel nevím. Je možné, že se M vrátila zpět do běžné školy, ale nelze vyloučit ani to, že chodí na ZŠ Speciální v jiném městě.

Dívka neměla žádné zájmové kroužky, navštěvovala s námi volnočasové aktivity, které jsme pořádali pro děti. Velmi ráda vyráběla, malovala a hrála hry s ostatními. Ještě před přeložením do ZŠ Speciální byla dívka velmi šikovná a učení ji bavilo. Problém byl v českém jazyce, čtení bylo pro ni velmi obtížné. Možná to souviselo i s jejím nástupem do první třídy během pandemie COVID-19, kdy děti měly být doma na on-line výuce. I to pro ni představovalo překážku, jelikož M neměla přístup k počítačům, a nemohla se tak účastnit výuky a výkladu nové látky.

5.7 Vyhodnocení dat z kazuistik

Z kazuistik vyplývá, že předškolní vzdělávání má na děti ze sociálně znevýhodněného prostředí velký pozitivní vliv – hlavně co se týče naučení se disciplíny a návyků pro docházku na základní školu. Společným aspektem všech rodin jsou nevyhovující bytové podmínky. Všechny rodiny žijí v nájmu ve vyloučených lokalitách, kde hygienické podmínky dosahují velmi nízké úrovně. Rodiny si kvůli financím nejsou schopny zajistit důstojnější bydlení a nedosáhnou ani na sociální byty od obcí. Početnější rodiny bojují i s prostorem. Většina z nich bydlí na malém prostoru, kde děti nemají vlastní pokoj. To však je obecný problém – i méně početná rodina často nemá peníze na větší byt.

Společným rysem všech rodin v kazuistikách je nevyhovující bydlení. Tento problém je dlouhodobý a nedaří se jej zatím úspěšně řešit. Bytové podmínky v bytech jsou hraniční a souvisí s tím jsou i vysoké nájemy, které však kvalitou neodpovídají.

Z případů je zřejmé, že prostředí rodiny, kde dítě vyrůstá, má značný vliv na jeho vzdělávání a podpora rodiny je klíčová. Zvláště u sociálně znevýhodněných dětí je rozhodujícím faktorem zájem rodičů o jejich vzdělání a ochota spolupracovat s mateřskou a následně i základní školou. Bohužel, rodiče těchto dětí často nepovažují vzdělávání za prioritní a neposkytují jim podporu v jejich vzdělávacím procesu. S tím související absence jsou důvodem i odkladu povinné školní docházky nebo opakování ročníků a reparátů. Mnohokrát ani upozornění školou či OSPOD nestačí k tomu, aby rodiče začali více řešit vzdělávání svých dětí. Obecně je komunikace s institucemi

rodinami odmítána a vyhýbají se jí. Bohužel absence komunikace vede ke zhoršení situace spíše než k jejímu zlepšení – rodiče slibují, že situaci napraví alepší se, ale to nastává jen výjimečně. Rodiny, které jsem využila do mé práce jsou většinou nápomocné a problémy chtějí řešit. Někde OSPOD jen upozornil na problémy (např. u rodin B, C) a rodiče se snaží řešit situaci, jak nejlépe mohou. Ale u rodiny A a D musel zakročit více a děti z rodiny odebrat. Kvůli vyšším absencím mají děti většinou horší prospěch a nestíhají se učit probíranou látku a dělat úkoly s ní spojené.

Další zjištění je to, že děti málokdy vyrůstají v kompletní rodině se svými rodiči. Děti vyrůstají v neúplných rodinách, a i to může být jejich sociální překážkou. Rodiny A, C, D, E jsou toho příkladem. I když u rodiny A to může být diskutovatelné, chlapec vyrůstá u svých prarodičů což by se mohlo jevit jako vyhovující. Chlapec však ví, že matka má další děti (jeho sourozence), se kterými žije. Rodinné zázemí je pro dítě velmi důležité. S tím souvisí i stěhování, které tyto děti často podstupují několikrát v krátkém časovém úseku. Nejednou je to i do jiných měst, kde nemají děti své kamarády a třídní kolektiv. Rodiče se alespoň snaží (v rámci možností) stěhovat jen v rámci města, aby jejich potomci docházeli stále do stejného kolektivu ve škole, na kroužcích nebo do programů od neziskových organizací.

Je důležité zdůraznit, že situace ve vzdělávání dětí v sociálně vyloučených lokalitách není vždy pesimistická. Cílem výzkumu bylo identifikovat potenciální překážky ve školní docházce sociálně znevýhodněných dětí. Dále bych chtěla blíže popsat další faktory, které mohou komplikovat situaci v rodinách žijících v těchto lokalitách v souvislosti se školním vzděláváním. Existují rodiny z vyloučených lokalit, které dokáží poskytovat péči o své děti v souladu s jejich možnostmi. Kde se rodiče nedokázali postarat, zasáhli jednotlivci s vyšším postavením a zajistili dětem optimální řešení pro dobro dětí. Evidence u OSPOD ještě nemusí znamenat, že dítě bude odebráno. Mohou pomoci najít společně se školou vhodná řešení pro dítě, ale i pro rodiče. Tyto rodiny potřebují někdy jen pomocnou ruku jako tomu je u rodiny A, ale i B, kde je ale situace o něco vážnější.

5.8 Diskuze

Mnoho rodičů vnímá školní docházku jako nutnou povinnost, kterou plní dítě většinou bez většího zájmu. Tento přístup může vycházet z jejich vlastních zkušeností ze školy, ale i z napodobování chování jiných rodičů v okolí. Jakmile se učivo stává náročnějším a škola vyžaduje od žáků větší úsilí a přípravu, rodiče se mohou cítit pod tlakem a reagovat nevhodně. Často se vyhýbají komunikaci se školou, i když jsou k tomu opakovaně vyzýváni, a v nejhorsím případě ji odmítají úplně. Je ale důležité zvážit, co je příčinou takové reakce. Je to laxní přístup rodiče, nedůvěra ke škole jako instituci, odlišný názor na vzdělávání jako životní hodnotu, nebo spíše těžká finanční situace rodiny, která řeší existenční problémy? Překážky, které jsem v této práci představila, jsou

jen zlomkem všech bariér, se kterými se rodiny a obzvláště děti potýkají. Ve světě jsou další a mnohdy závažnější překážky. Finanční stránka je určitě jedna z nejrozsáhlejších, ale dále to může být dětská práce. Děti místo vzdělání chodí často nedobrovolně pracovat, a to i jako otroci či vykonávají prostituci. Diskriminace nemusí být jen v rámci etnika, ale i z hlediska náboženství, jazyku nebo genderu.⁵⁷ Překážky jsou samozřejmě na každém kontinentu, státu ale i okresu jiné. Genderová diskriminace v České republice naštěstí není rozsáhlá a nesetkáváme se s ní často. Na některých kontinentech, například v Africe, je vzdělávání odepíráno dívkám. Ta je určena jen pro práci v domácnosti a nemá nárok na vzdělání.

Mnoho dětí ze sociálně vyloučených rodin se potýká s problémy v oblasti školní docházky. Příčiny těchto problémů bývají komplexní a zahrnují jak faktory na straně rodičů, tak i faktory na straně školy. Důležitým faktorem pro zlepšení školní docházky je motivace rodičů ke spolupráci se školou. Ve výzkumu vzdělávací neúspěšnosti panují velmi rozdílné výsledky. Součástí je absence, nedokončování povinné školní docházky, ale i průběžné neprospívání školskými zařízeními. Míra problémů je různá napříč regiony. Mohlo by se zdát, že se problémy vyskytují jen ve znevýhodněných krajích jako jsou např. Ústecký či Karlovarský. Neúspěšnost žáků se objevuje i v bohatších a vyspělejších krajích. Pokud se podíváme ještě blíže na okresy, vidíme že ty v pohraničí jsou na tom hůře než ty, které jsou ve vnitrozemí. Součástí tohoto výzkumu bylo i naše město. To dopadlo ve výzkumu velmi špatně. V porovnání s průměrem ČR jsou výsledky i o několik procent vyšší. ⁵⁸ Instituce PAQ RESEARCH provádí hloubkové průzkumy ve vzdělávání dětí ze sociálně a ekonomicky znevýhodněných lokalitách v rámci celé ČR. Uvádí, že stejná startovací úroveň je důležitá pro všechny děti bez ohledu na jejich socioekonomický status. Děti nemají všude stejné podmínky, a i to může být hlavní překážkou ve vzdělávání.

Sociální služby a škola by měly rodiče podporovat v rozvoji jejich rodičovských kompetencí, aby byli lépe vybaveni pro zvládnutí výchovných a vzdělávacích úkolů. Možností, jak rodinám pomoci je několik. Mohou to být kurzy a programy zaměřené na rodičovství. Mnoho rodičů si totiž neuvědomuje jak výchova a péče o děti může být náročná. Možností, jak cíleně pomoci mohou být i individuální poradenství nebo společná sezení, kde rodiče mohou vzájemně sdílet své poznatky a podporovat se. V neposlední řadě to mohou být i programy týkající se financí – jak hospodařit, šetřit a zároveň dětem dopřát vše co potřebují.

⁵⁷ *The 7 barriers to education around the world*. Online. Action education. Dostupné z: <https://action-education.org/en/why/seven-barriers-to-education-in-the-world/>. [cit. 2024-04-22].

⁵⁸ ZEMAN, Jan. PAQ RESEARCH. Jak se liší výsledky vzdělávání napříč republikou. *Mapa vzdělávání* [online]. [cit. 2024-04-22]. Dostupné z: <https://www.mapavzdelavani.cz/vzdelavaci-vysledky>

I vzhledem k tomu, že většina problémů jsou sociálního charakteru, myslím si, že zapojením sociálních služeb a neziskových organizací je možnost rodinám pomoci. Často se ale bohužel jedná o rodiny, kde rodiče nemají zájem o pomoc a spolupráci s dalšími stranami. Pokud se však rodina snaží a je nastavena správná spolupráce, například se sociálními pracovníky, je vidina posunu k lepšímu. Navázání spolupráce a pozitivní motivace je však běh na dlouhou trať – lidé jsou nedůvěřiví a mnohokrát si to během procesu rozmyslí, přestanou komunikovat a pak jsme opět na začátku.

S rodinami z vyloučených lokalit a sociálně znevýhodněnými by byla vhodná individuální spolupráce. A to ve smyslu pomoci s vedením domácnosti, odváděním dětí do školských zařízení či zajištění prostoru pro děti na děláni domácích úkolů a trávení volného času. Zní to velmi idylicky, ale díky programu *Začít spolu* jsem něco podobného mohla vidět a zažít na vlastní kůži v Obrnicích. Zde tato spolupráce funguje velmi dobře, sociální služby pomáhají rodinám s vedením domácnosti a s péčí o děti. V dnešní době, kdy jsou sociální pracovníci spíše vzácní, je takováto individuální spolupráce obdivuhodná.

6 Závěr

Na první pohled se může zdát, že sociální vyloučení není až tak závažné s porovnáním například se zdravím, ale i tak dokáže zasáhnout dítě na začátku jeho života. Potýkají se s odsuzujícími pohledy majoritní společnosti, šikanou od vrstevníků a vyloučením na okraj všech skupin ve společnosti. To ale neznamená, že tyto děti a rodiny budeme přehlížet a neposkytovat jim pomocnou ruku. I občasné zapomenutá svačina, špinavé či neznačkové oblečení nebo školní absence nemusí nutně znamenat vážné sociální znevýhodnění, je důležité zbystřit a zakročit, pokud nepříznivá sociální situace rodiny překročí hranice a začne omezovat vývoj, učení nebo školní docházku dítěte.

Problémy s bydlením, materiální nouze a nedostatek potravy, to vše jsou problémy, které bohužel postihují mnoho rodin nejen ve vyloučených lokalitách. Naštěstí existuje celá řada programů a iniciativ, jako jsou charitativní organizace, potravinové banky a různé podpůrné projekty, které dokáží tyto problémy alespoň částečně zmírnit a rodinám pomoci při řešeních jejich životních situacích. Nicméně, složitá rodinná situace se nedá vyřešit jen materiální pomocí. V těchto případech je klíčová spolupráce, motivace, a především ochota ze strany celé rodiny pracovat na změně. Je důležité podporovat rodinu v tom, aby ve vzdělání viděla cestu k lepší budoucnosti pro své děti a ne jen povinnost, kterou si musí odškrtnout.

Investice do vzdělání se totiž mnohonásobně vrátí v podobě lepších životních šancí jak v profesním, tak i v osobním životě. Rodina je základním stavebním kamenem, ve kterém se rodíme a vyrůstáme. Vše, co se v dětství naučíme, nás ovlivňuje po zbytek života. Proto je tak důležité, abychom dětem znevýhodněných rodin pomohli překonat bariéry a dát jim šanci na plnohodnotný život. Pokud pomůžeme rodinám, a hlavně dětem včas, můžeme zabránit dalším těžkým situacím, se kterými se tito lidé potýkají. Investice času a vzdělávání do dítěte se nám v budoucnosti vrátí až několikrát. Minimálně v tom, že budou chtít pro své potomky lepší život.

Seznam použitých zdrojů

Seznam literatury

BAKALÁŘ, Petr. *Psychologie Romů*. Kontroverzně. Praha: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-180-8.

BALABÁNOVÁ, H. Romské děti v systému českého základního školství a jejich následná profesionální příprava a uplatnění: Romové v České republice (1945-1998). Praha: Socioklub, 1999. Sešity pro sociální politiku. ISBN 80-902260-7-8.

BERTL, Ivan. Finanční gramotnost jako nástroj sociální adaptace a příležitost k překonání negativních důsledků sociálních problémů. Praha: Česká andragogická společnost, 2017. ISBN 978-80-905460-8-0.

BITTNEROVÁ, Dana, ed. *Vzdělávací potřeby sociokulturně znevýhodněných: případ SIM - Středisek integrace menšin*. Praha: Ermat, 2009. ISBN 978-80-87178-06-5.

ČÍŽKOVÁ, J. Specifika romských dětí při začleňování do české společnosti i Otevřené otázky sociální pedagogiky. Sborník z konference Multikulturní výchova v období globalizace konané na Pedagogické fakultě v Olomouci 21. a 22. 11. 1999. Praha, Grada, 2000.

DUFFKOVÁ, Jana; URBAN, Lukáš a DUBSKÝ, Josef. *Sociologie životního stylu*. Praha: Policejní akademie České republiky, 2007. ISBN 978-80-7251-266-9.

FÍŠTENSKÁ, Hana. Diskriminace Romů v oblasti bydlení a její projevy. In: *Romové, bydlení, soužití*. SOCIOPRESS, 2000, s. 24-41. ISBN 80-902260-8-6b.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Páté, přepracované vydání. Praha: Portál, 2023. ISBN 978-80-262-1968-2.

HIRT, Tomáš a JAKOUBEK, Marek (ed.). *„Romové“ v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-76-8.

HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-615-x.

JAKOUBEK, Marek a Lenka JAKOUBKOVÁ BUDILOVÁ, ed. *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. Etnologická řada. ISBN 978-80-7325-178-9.

KALEJA Martin. *Romové a škola versus rodiče a žáci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2011. ISBN 987-80-7368-943-8

KALEJA, Martin. Determinanty hodnotových konstruktů ve vzdělávání romských žáků základních škol. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2013. ISBN 978-80-7464-233-3.

KALEJA, Martin. In: *Romové a škola versus rodiče a žáci*. Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2011, ISBN 978-80-7368-943-8.

MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0697-2.

NAVRÁTIL, Pavel. Romové v české společnosti: jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky. Praha: Portál, 2003. ISBN isbn80-7178-741-8.

NĚMEC, Zbyněk. Asistence ve vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním. Praha: Nová škola, 2014. ISBN 978-80-903631-9-9.

NĚMEC, Zbyněk. Vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním. Praha: Verlag Dashöfer, 2019. ISBN 978-80-87963-84-5

POKORNÁ, Věra. Teorie, diagnostika a náprava specifických poruch učení. Praha: Portál, 1997. ISBN 9788071781356.

Romové: bydlení, soužití. Sešity pro sociální politiku. Praha: Socioklub, 2000. ISBN 80-902260-8-6b.

SAMKOVÁ, Klára. *Romská otázka- Psychologické důvody sociálního vyloučení Romů*. Praha: BLINKR, 2011. ISBN 978-80-87579-03-9.

SYSLOVÁ, Zora; BORKOVCOVÁ, Irena a PRŮCHA, Jan. *Péče a vzdělávání dětí v raném věku: komparace české a zahraniční situace*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2014. ISBN 978-80-7478-354-8.

ŠOTOLOVÁ, Eva. Vzdělávání Romů. Vyd. 4. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1909-5

ŠVAŘÍČEK, Roman a ŠEĐOVÁ, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0696-5.

Internetové zdroje

Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR. GAC [online]. 2015 [cit. 2024-04-09]. Dostupné z: https://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/Analyza_socialne_vyloucenych_lokalit_GAC.pdf

<https://kr-stredocesky.cz/web/socialni-oblast/integrace-mensin> - Strategie romské integrace Středočeského kraje 2022-2026

<https://www.socialni-zaclenovani.cz/oblasti-podpory/vzdelavani/>

MAREŠ Petr. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. [online]. In: Sociologický časopis. 3/2000. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2000. s. 285-298. ISSN 2336-128X [cit. 2019-04-25]. Dostupné z: <http://sreview.soc.cas.cz/cs/issue/65-sociologicky-casopis-3-2000/1157>

PÁCHOVÁ, Anna. Proč romské děti selhávají v inteligenčních testech? Pedagogika [online]. 2013(1), 54-69 [cit. 2024-04-05]. Dostupné z: <https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=268%20title=>

POLÁKOVÁ, Jana. *Romská rodina – základní normy chování, principy výchovy, specifika komunikace* [online]. [cit. 2024-03-14]. Dostupné z: <https://www.slideshare.net/UISKFFUK/jana-polkov-specifika-komunikace-s-romy-a-knihovny>

SOCIOLOGICKÝ VÝZKUM ZAMĚŘENÝ NA ANALÝZU PODOBY A PŘÍČIN SEGREGACE DĚTÍ, ŽÁKYŇ, ŽÁKŮ A MLADÝCH LIDÍ ZE SOCIOKULTURNĚ ZNEVÝHODŇUJÍCÍHO PROSTŘEDÍ [online]. 2009 [cit. 2024-04-09]. Dostupné z: https://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_Vzdelanostni_drahy_a_sance_romskych_deti.pdf?langSEO=documents&parentSEO=nase_prace_vystupy&midSEO=GAC_Vzdelanostni_drahy_a_sance_romskych_deti.pdf

ŠVEC, J., Příručka pro sociální integraci. [online]. Úřad vlády ČR: odbor pro sociální začleňování v romských lokalitách, 2010. Dostupné z: <https://www.socialnizaclenovani.cz/Co-je-socialni-vyloucení>

The 7 barriers to education around the world. Online. Action education. Dostupné z: <https://action-education.org/en/why/seven-barriers-to-education-in-the-world/>. [cit. 2024-04-22].

ZEMAN, Jan. PAQ RESEARCH. Jak se liší výsledky vzdělávání napříč republikou. *Mapa vzdělávání* [online]. [cit. 2024-04-22]. Dostupné z: <https://www.mapavzdelavani.cz/vzdelavaci-vysledky>

Legislativa

Zákon č. 40/2009 Sb.

Zákon č. 110/2019 Sb.

Zákon č. 561/2004 Sb., §34

Zákon č. 561/2004 Sb.

Seznam obrázků

Obrázek 1 – Mapa indexu sociálního vyloučení v ČR	13
Obrázek 2 – Graf Počet SVL	17
Obrázek 3 - Počet obyvatel v SVL.....	17